

У 2006
1382к

Орал өңірі өркендеу жолымен

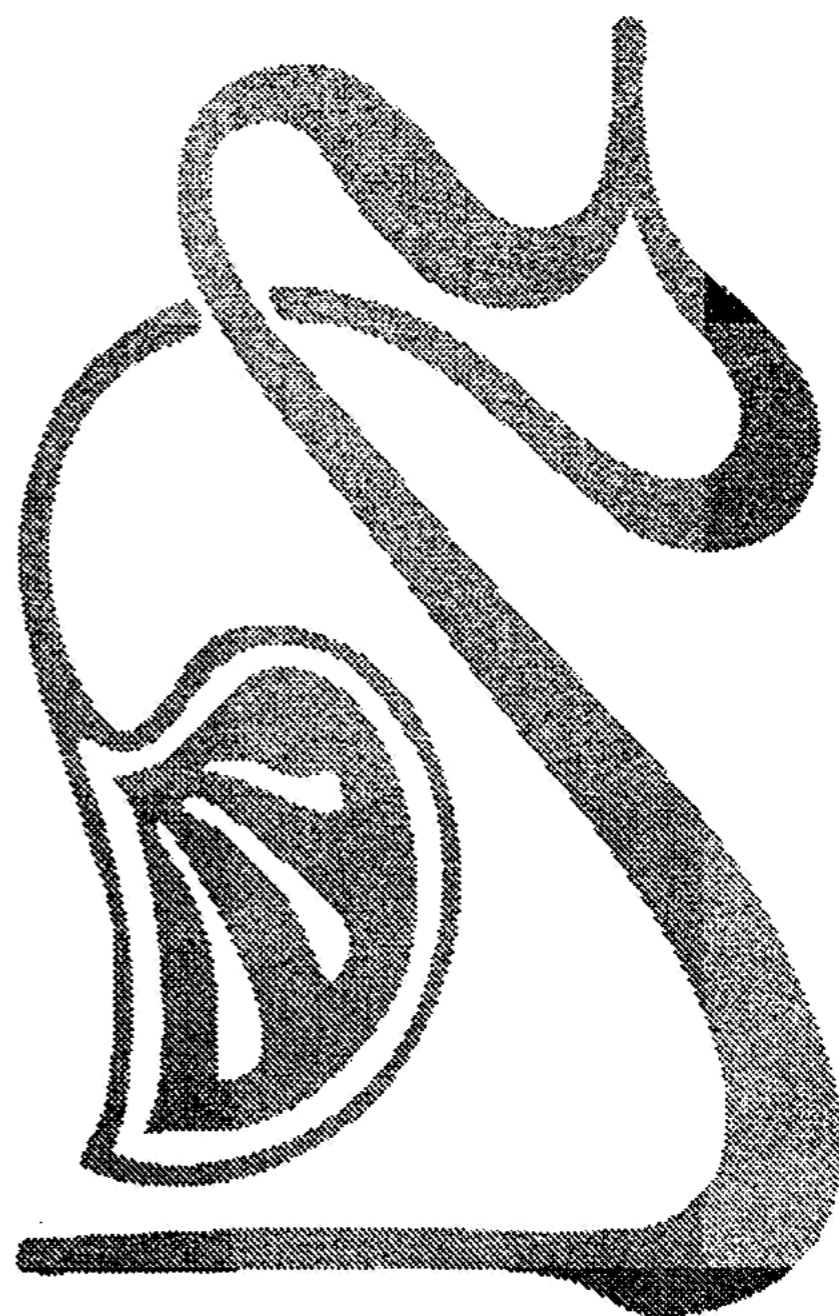
Приурање по пути создания

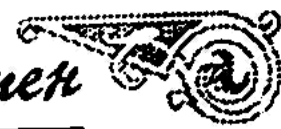
У 2006/1382 к

Орал өңірі өркендеу жолымен

Орал өңірі өркендеу жолымен

Орал өңірі ӨРКЕНДЕУ ЖОЛЫМЕН

Құрастырушылардан

Бұл кітап "Зерде-Память" корпоративтік қорының жетекшісі Қ.Т.Төлебаевтың бастамасымен және облыс құрылыс саласының М.К.Физатулин, А.В.Дергунов, Ә.Б.Сытдықов, А.Т.Бижанов, Қ.Ф.Қабденов, В.С.Панищев сияқты ардагер азаматтарының ынтасымен дүниеге келген еңбек. Мұндағы көзделген мақсат - ешкімді де, ешнәрсені де ұмытпау, ел жадынан өшірмеу.

Аталмыш туындыны тарихи зерттеу немесе очерк, статистикалық анықтама немесе көркем әдеби дүние деп жіліктеу қисынға келмес. Біз тек бар болғаны Орал өңірінің һәм осы заманғы әкімшілік бөлінісі бойынша Батыс Қазақстан облысының ХХ ғасырдың екінші жартысындағы басты-басты даму кезеңдеріне шама-шарқымыз жеткенше шолу жасауға талпындық. Жаратылыс тұрғысынан қарағанда жарты ғасыр көзді ашып-жұмғанша өте шығатын сәт екені рас, ал, жекелеген өңірді қоныстанған халық үшін ол тұтас бір кезең, өлкенің келбетіне ғана емес, оны мекендейтін адамдардың да тұрмыс-тіршілігіне орасан зор өзгеріс әкелетін ғажайып мерзім.

Өкінішке орай, ұшқыр уақыт жетегінде жүріп, кейбір ұмытуға болмайтын оқиғалардың өзін жадымыздан шығарып алатынымыз жасырын жайт емес. Бірақ, өткенсіз келешек жоқ деген бабалар сөзі бәрімізге жолбасшы. Яғни, болашаққа батыл қадам басу үшін бүгінгіміздің іргетасы қандай екенін жақсы білуіміз абзал. Міне, осындай себептер бізге аталмыш жинақты құрастыруға түрткі болды. Кітапта облыс шаруашылығының қалыптасып, дамуының елу жылдық тарихын куәгерлер көзімен, сол үлкен іске қатысушылар сөзімен, оқиғалар тізбегімен оқырмандар жүрегіне жеткізуге тырыстық.

Рас, біз қолға алған еңбек кең-байтақ өңіріміздің осыншалықты ауқымды уақыт ішіндегі барлық елеулі оқиғаларын, облыстың дамуына қажырлы еңбегімен өз үлестерін қосқан мыңдаған адамдардың есімдерін түгел өн бойына сыйғыза алмайды. Ол тіпті мүмкін де емес. Екіншіден, оның қажеті де шамалы. Десек те, өскелең жас ұрпаққа әке-аталарының өнегелі өмір жолын үлгі қылып ұсыну - парызымыз. Сондықтан, материалды тұтас бір қалыппен бермей, бөлек тақырыпшалармен, кейбір осы қалай деген құйқалы тұстарын ерекшелеп, екшеп әзірледік. Ойымыз қаншалықты жүзеге асты, оның бағасын өздеріңіз беріңіздер, қадірлі оқырман қауым.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАТЫС ҚАҚПАСЫ

Әлемдегі әр жайдан құлағдар қауым бүгін таңда біздің Орал өңірін, облыс орталығы – Орал қаласын дәл осылай атайды. Еліміздің батыс шекарасында, екі құрлық - Еуропа мен Азияның тоғысында, толқыны төске ұрған кәрі Жайықтың жағасында жатқан өлкені шынымен басқаша көзге елестету де қиын. Талай тарихи сұрапылдарды басынан өткерген, ежелгі дәуірден бері дүниенің төрт бұрышын мекендеген халықтардың арасында өзіндік “алтын көпір” міндетін атқарған – Орал қалай қарасаңыз да “батыс қақпа” деген атқа әбден лайық.

Бұл қаланың адамды өзіне магнитше тартып алар керемет бір қасиеті бар десек, артық айтқандық болмас. Сіз оны қанша жерден оны “шалғайда жатыр”, “оқшау” тұр деп кеміткенмен, бұл жерге бір рет табаныңыз тисе болғаны, осы заманғы зәулім үйлер, кең автомагистральдар, әдемі даңғылдармен бірге ғажап үйлесім тауып, еріксіз таңдай қақтыратын ескі тарихи ғимараттарды, тып-тыныш көшелерді, жасыл желек қаулап өскен саябақтарды ешқашан ұмыта алмайсыз. Қаланың және оның тұрғындарының кескін-келбетінен, өмір салтынан ескі мен жаңаның жарасымды жұптасқаны, өркениет жетістіктеріне салт-дәстүрді сақтай отырып ұмтылысы анық байқалады.

Оралдың төрт ғасырдан астам ресми тарихы бар. Әйтсе де, соңғы табылған деректер оның түп-тамырының мыңжылдықтарға кететіндігін дәлелдейді. Қалаға Орал атауын II Екатерина патшайым берген. Жайық бойындағы әйгілі Е.Пугачев көтерілісінен кейін қалашық тұрғындарының жадынан “бүлікші” есімін мүлде өшіру үшін патшайым осы қадамға барған дейді тарихшылар. Кейін Жайық пен Шаған өзендерінің құйылысында бой көтерген казак қосындары біртіндеп, солтүстікке қарай өсіп, қалашық кеңейеді. Ағаш құрылыстар уақыт өте келе кірпішпен алмастырылып, мұнда әдемі кірпіш үйлер бой көтереді.

Орал “мемлекеттің қиыр шетінде” орналасқанымен, мәдениет пен өнер саласында шеттеу көрген жоқ, қайта батыс пен шығыс өркениеті озық үлгілерінің тоғысу нүктесіне айналды. Бұған Қазақстандағы тұңғыш көпшілік кітапхана мен театрдың, саз училищесінің, вокзалдың, қалалық саябақтың осы Оралда ашылғаны дәлел. Қаламызға әр жылдары А.Пушкин, В.Жуковский, В.Даль, Л.Толстой, В.Короленко, Ф.Шаляпин, С.Алябьев, А.Толстой, В.Бианки сынды әйгілі адамдар ат басын тіреген. Татар әдебиетінің классигі Ғ.Тоқай, белгілі қазақ ақындары Ж.Молдағалиев пен Қ.Мырза Әли осы өңірден үлкен жыр әлеміне жолдама алды. Жергілікті суретші С.Ғұмаровтың туындылары Қазақстан асып, шетелдерге де танымал болды.

Жылдар жылжыды, қала дамып, өсті. Бұрынғы шағын шеберханалар мен артельдер орнын фабрикалар мен зауыттар басты. Осы кәсіпорындардың ішінен бірінші болып бой көтерген ет комбинатын, К.Цеткин атындағы тігін фабрикасын (бүгінгі “Диана” ААҚ), тері-былғары комбинатын, тері илеу зауытын, механикалық зауытты, мия тамырын өңдейтін зауытты ерекше атауға болады. Дегенмен де, ұзақ жылдар бойы Орал өнеркәсібі нашар дамыған қалалардың есебінде жүрді. Оған объективті себептер көп.

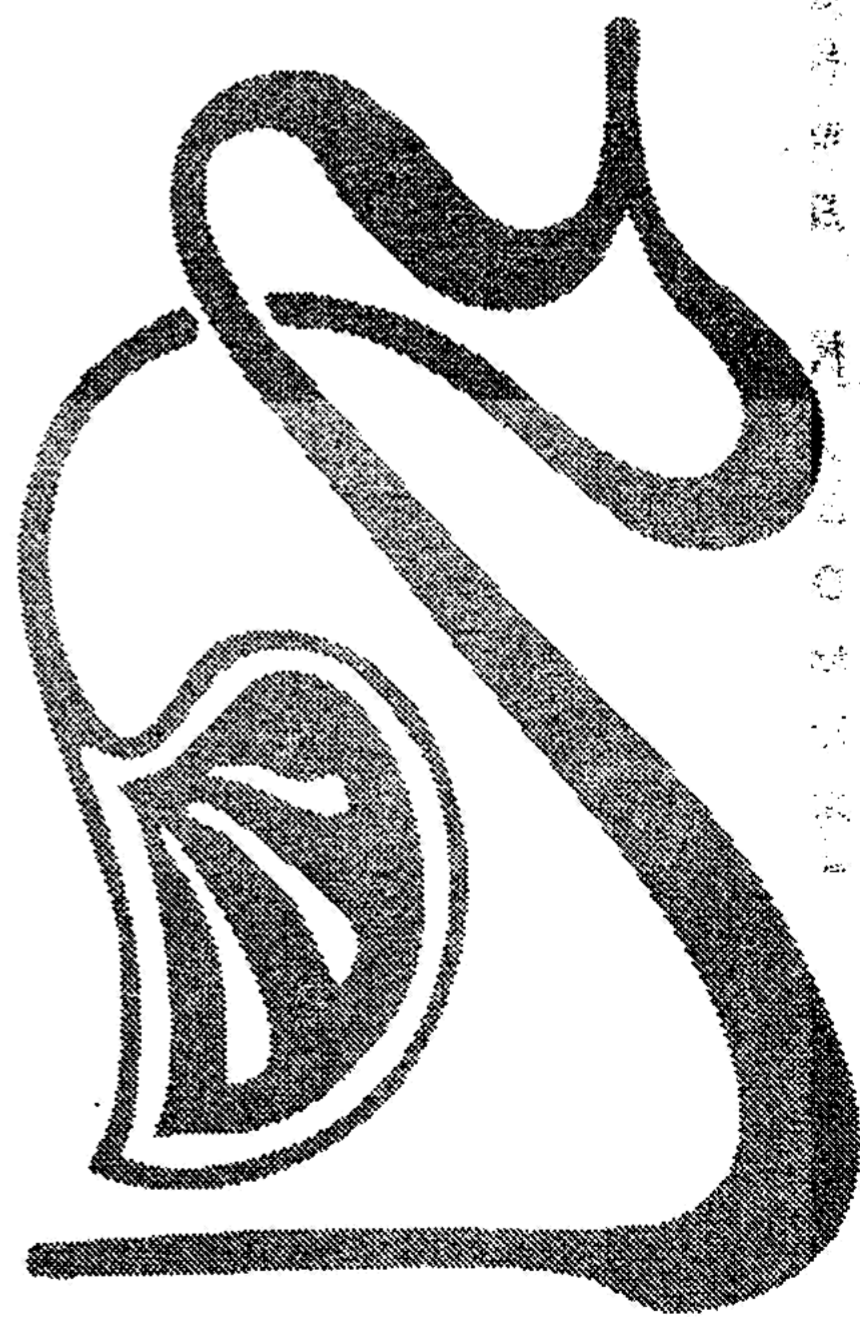
Орал облысы - Каспий маңы ойпатының солтүстік бөлігінде, құм шағылдары мен ойпаттары, тұзды көлдері мен сор батпақтары аралас кездесетін жазық алқапта орналасқан. Ауа райы тым континенттік, жазы ыстық, қысы суық. Міне, осы жағырапиялық жағдай облыста негізінен ауыл шаруашылығын өрістетуге мүмкіндік берген-тұғын.

Дегенмен, бүгін таңда облыс тек таза аграрлық салаға иек артып отыр деу қиын. Өйткені, экономикаға зіл-батпан салмақ салған 1941-75 жылдар аралығының өзінде өнеркәсіп айналымының өнімі 19 есе өскен. Ұлы Отан соғысы жылдары Орал өңірі майданның ең жақын тылы болды. Сол бір ел басына күн

туған қиын шақта Оралға Ленинградтан көшіп келген нөмірлі зауыт, яғни бүгінгі қала тұрғындарына жақсы таныс Ворошилов атындағы зауыт ("Зенит" ААҚ) тоқтаусыз жұмыс істеп, талай тәжірибелі мамандарды даярлап шығарды. Оның цехтарының негізінде кейін өз алдарына бөлек бірнеше зауыттар құрылды. Мысал ретінде айтсақ, жетпісінші жылдары қазіргі өндіріс алыптары – "Металлист" пен "Омега" зауыттары іске қосылды.

Біз бұл мәселеге әлі де қайтып ораламыз, ал, дәл бүгін айтайын дегеніміз құрылыс саласының біраз жылғы үзілістен соң қайта жандануы қуантады. Жолдар мен үйлер күрделі жөнделуде, жаңадан салынуда. Қысқасы, ескі қала жасарып-ақ қалды.

Орал – баяғыдан жастардың, студенттердің сүйікті қаласы. Жергілікті үш институттың базасында құрылған екі мемлекеттік университет жылма-жыл мыңдаған шәкіртке жылы ұя болып отыр. Қалада сондай-ақ, Еңбек және әлеуметтік қатынастар академиясы, "Евразия" институты, "Андас" оқу орталығы сияқты білім ордаларының беделі жоғары. Жұмысшы кадрларды даярлайтын кәсіптік лицейлер мен мектептердің де мүмкіндігі зор, еңсесі биік, яғни, аға ұрпақтың ертеңі дайын деген сөз. Бұл жақсылық пен жаңғырудың, қайта түлеудің айқын белгісі, ардақты ағайын.

ӘР КЕЗЕҢНІҢ ӨЗ СЫНЫ БАР

60-жылдардың орта шеніндегі еңбек етуге ынталылық, ерекше бір құлшыныстың өзінен-өзі пайда болмағаны түсінікті. Оған дем берген сонау отты жылдардың бар ауыртпалығын көздерімен көрген, жүректерімен сезінген, аштықты, жоқшылықты, ет жақын адамынан айырылу қасіретін бастан өткерген және жеңіске жетудің шын бағасын білетін аға ұрпақтың мұқалмас қажыр-қайраты еді. Олар тірліктеріндегі сәл де болса жеңілдікті орнымен бағалайтын, анау-мынау қиындықты елей бермейтін.

Мысал іздеп алысқа бармай-ақ, өзімнің жеке басымның тәжірибесіне жүгінейін. 1947 жылдың ерте көктемінде Орал топырағына алғаш аяқ басқанымда қала ажары маған соншалықты жағымды әсер берді деу қиын. Оған дейін де біраз шаһарларды аралап көрсем-дағы, Орал сұрықсыз келбетімен менің есімде қалыпты. Іс жүзінде шаһар бір қабатты балшық үйлер шоғыры орналасқан Юбилейный алаңынан басталатын. Содан вокзалға дейінгі аралықта ойпаттар үстінен тартылған көпір болушы еді. Вокзалдан қаланың тарихи бөлігі - Курениға дейін созылып жатқан бас көше – Советскийдың да сиқы келісті емес-тұғын. Бірнеше көшелерде кірпіші әбден мүжілген тротуарлар болды, жаяу адам жүретін жолдардың көпшілігі жай топырақ күйінде шаңы шығып жатты.

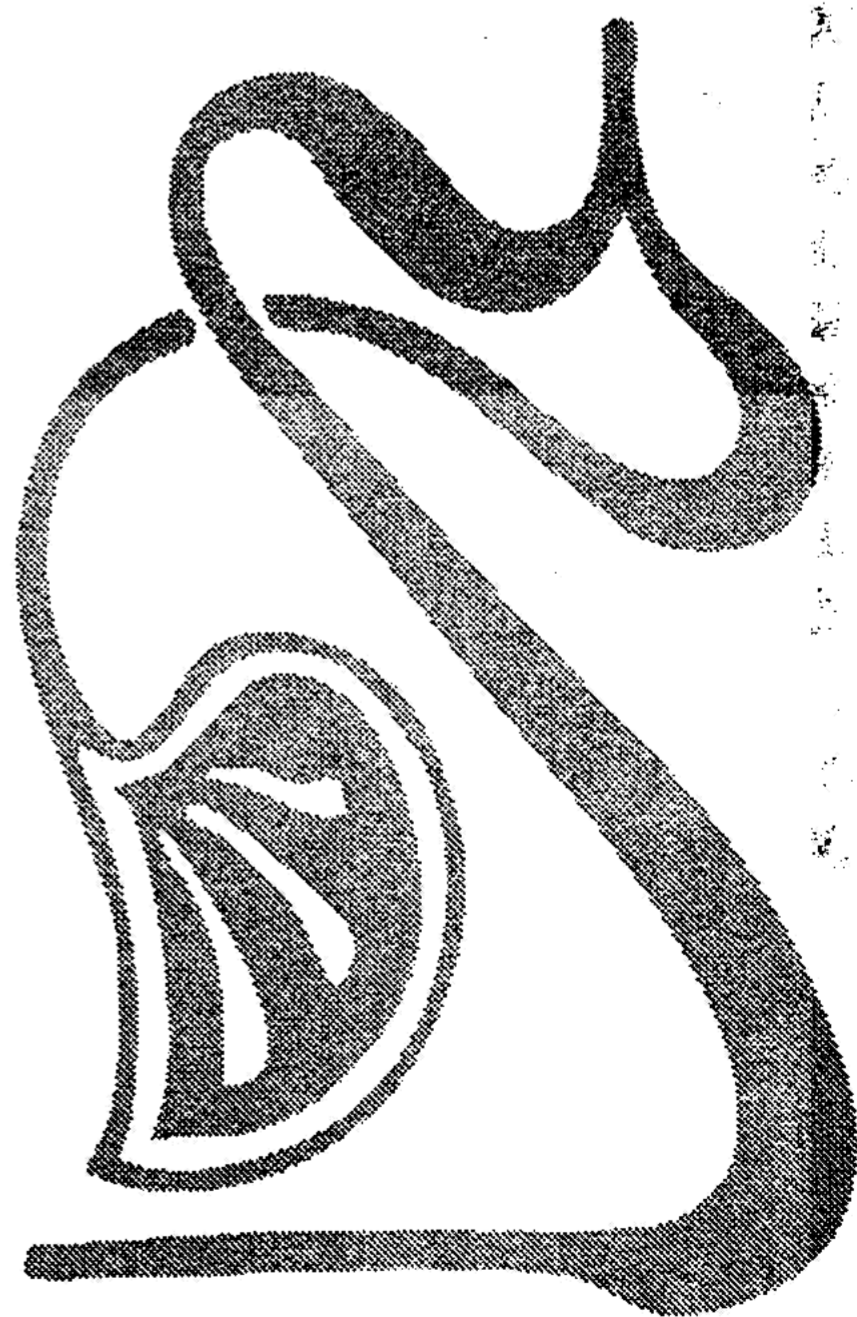
Өзім көзіммен көрген сол жылдардағы ауылдардың жағдайы да жаныңды жабырқататын. Ашық алаңқайда тұрған саманнан соғылған жатаған үйлер немесе дәл сондай барактар, жанында мал қамауға арналған қамыс қора - ауылдың бар кескін-келбеті осы еді. Дегенмен, халық бұған да шүкіршілік етті, маңдай терлерін төгіп тапқан-таянғандарын жау табаны тиген деревняларға жөнелтіп отырды. Елдегі әлгіндей ауыр жағдай тың игеру кезеңі басталғанша еш өзгермеді десек қателеспейміз. Рас, оған дейін де облыс тұрғындары қол қусырып қарап отырған жоқ, тырмысып еңбек етті, ауыл шаруашылығын біртіндеп аяғына тұрғызды, соғыс кезінде көшіп келген кәсіпорындар мен зауыттардың қуатын күшейтті, ауыл-селоларда салынған құрылыстардың санын көбейтті. Бірақ, бұл өзгерістердің жүру қарқыны баяу болғаны соншалық, әп дегенде оның ауқымын аңғару қиынға соғатын. Ал, тың игерушілердің келуіне орай, жұмыс көлемі күрт өсті, тұрғын үйлер мен ауылда жұмысшы мамандарды даярлайтын оқу орындарына қажеттілік артты. Қоғамда жандану процесі жүрді. Сөйтіп, жаңа техникамен жарақтандырылып, материалдармен толыққан ауылдың құрылыс, көлік, байланыс салалары ерекше дамыды.

Әрине, барлық шаруа бірден орайын тауып, үйлесе кетті деу шындыққа жанаспас. Кей тұста жоғарғы партия басшылығының солақай шешімдеріне жергілікті билік уәж айта алмады, нәтижесінде көптеген ірі іс-шаралар ешбір дайындықсыз қолға алынды. Тың игеру де солардың қатарында. Мысалы, тың игерушілердің алғашқы отрядтары негізінен өз кәсібін жетік меңгерген мамандардан емес, өндірістің иісі мұрындарына да бармайтын өрімдей жастардан жасақталды. Іштерінен мол ақшаға кенелем деп қарақан басының қамын күйттеп келгендер де шықты. Бұл жайт, сөз жоқ, отрядтардың өз іштеріндегі қарым-қатынасқа да, жергілікті қонақжай халықтың оларға деген көзқарасына да теріс әсерін тигізді.

Бүгін таңда, яғни, белгілі бір мерзімнен кейін сол бір қиын уақыттардың талабы мен мұң-мұқтажына әртүрлі баға беруге, сан-саққа жүгірту оңай. Ол жылдар, ақиқатына жүгінсек, облыстың бірінші басшысынан қатардағы қарапайым ауыл еңбеккерлеріне дейін зіл-батпан салмағын тең бөліп артқан кезең еді. Басы ашық нәрсе, соғыстан әбден қалжырап, ашыққан елді тез арада тойындыру

үшін мол астық керек болды. Ол мақсат та ойдағыдай орындалды. 1958 жылы егіннен аста-төк өнім алған облыс Ленин орденіне ие болды. Алтын дән үшін "айқаста" ерекше көзге түскен жүздеген еңбеккерлер де үкімет наградаларымен марапатталды.

Бұл егін ору науқанына облыс диқандарының тым-тәуір даярланғанын айту керек. Мысалы, Жайықтағы пароходство жаңа баржалар сатып алды. Теміржолшылар дән таситын бітеу вагондардың санын көбейтті, "Совхозтранс" жаңа машиналармен толықты. Өзен жағалауында орналасқан Рубежка, Еңбек, Чапаев елді мекендерінде, теміржол бойындағы барлық стансалар мен разъездерде, жалпы, шаруашылықтардың өздерінде астық қабылдау пункттері мен қосымша алаңдар даярланды. Ауыл шаруашылығы техникаларына қосалқы бөлшектер шығаратын, оларды жөндейтін кәсіпорындар қуатын әлденеше есе арттырды. Осы қомақты шаруалардың қай-қайсысына да құрылысшылардың көмегі қажет болды, сөйтіп, саланың даму қарқыны өсіп, өндірістік базасы нығайды. Әңгімеміз жалаң шықпас үшін куәгерлер мен құрылысқа қатысушылардың естеліктеріне кезек берейік. Олардың сөздерінде объектілердің немесе еңбек адамдарының аттары жиі қайталанып жатса, сөгудің реті келмес, өйткені, әрбір адам өзінің жадында ең жақсы сақталған жайларды тілге тиек ететінін ұмытпайық.

БӘРІ ДЕ ІРГЕТАСТАН БАСТАЛАДЫ

Белгілі бір күш жұмсамайынша, белгілі бір шығындар мен құрбандықтарға бармайынша іс бітпейтіні бесенеден белгілі. Осынау ақиқат жайт елдің даму барысынан да айқын білінеді. КСРО ыдыраған соң, тәуелсіздік алған мемлекеттердің қабырғасы қатып, бұғанасы бекіген сайын біз өзіміздің өткенімізге үңіліп, бұрынғы бірінші басшылардың, әсіресе, аймақ жетекшілерінің роліне әділ баға беруге қол жеткіздік. Бұл өте дұрыс. Өйткені, жергілікті жерлердегі халықты соңына ертіп, үлкен істерге ұйытқы болған да солар.

Жетекшінің ролі қай салада да талассыз. Оның қаншалықты білікті, іскер, алысты шола білетіндігі тек қана күнделікті жұмысындағы мәселелерді шешуге емес, сонымен бірге аймақтың келешек даму іргетасының қалыптасуына ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда біздің өңірдің асығы алшысынан түскендігін айтқан ләзім. Әр жылдары облысты басқарған азаматтар тек қана жағымды жақтарымен ел есінде қалды. Міне, осы жайттар төңірегінде ҰОС-ның ардагері, Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген құрылысшысы, республикалық дәрежедегі дербес зейнеткер, бүгінде облыстық мүгедектер қоғамына жетекшілік ететін Хамза Абдрахманұлы Сафин былай деп әңгімелейді:

- 1954 жылдың күзінде облыстық партия комитетінің бірінші хатшылығына Сабыр Біләлұлы Ниязбеков сайланды. Ол жігері тасыған, жұмыс десе жанып түсетін жалынды азамат еді. Осыдан бір жыл бұрын ғана 28 жасқа жаңа аяқ басқан, іс жүзінде тәжірибесі аз мені облыстық ауыл шаруашылығы басқармасының жанындағы күрделі құрылыс басқармасына басшы етіп тағайындаған болатын. Жұмыс барысында қызмет бабымен С.Б.Ниязбековтың алдында жиі болуға тура келді. Ол уақытта облыста бірде-бір құрылыс ұйымы болмағанын айтпағанның өзінде, осы саланы аяққа тұрғызуды көздеген арнайы орган да жоқ-тұғын. Бар мәселе обкомда, облыстық жоспарлау ұйымы, басқармалар мен кәсіпорындар жетекшілерінің қатысуымен талқыланып шешілетін.

Сол кездегі обкомның одақтық және республикалық органдар алдына қойған ең бірінші мәселелерінің қатарында – Орал жылу-электр орталығы (ЖЭО) құрылысының басталуы, Жайық пен Шаған өзендерінің үстінен тартылатын автокөлікке арналған көпірлер құрылысы, арматура зауытын қаланың орталығынан шетіне көшіру, телеорталық салу және т.б. болды. 1955 жылы “Уральскстрой”, “Бурлинстрой” сияқты алғашқы құрылыс трестері, облыстық ауыл шаруашылығы басқармасының жанынан құрылыс-монтаж кеңсесі, бірінші қосалқы мердігерлік ұйымдар құрылды.

Құрылыс индустриясының базасы ол тұста жылына 2-2,5 миллион дана кірпіш шығаруға қабілетті төңкеріске дейін салынған ескі зауыт пен қарапайым үлгідегі әктас пештері және Теректі ауданындағы алебастр кенішінен тұрған еді. Сондықтан, құрылыс трестерінің өздерінің өнеркәсіп базаларын ұйымдастыруға шешім қабылданды, жергілікті кеніштерде шақпақ тастарды, қиыршық тас пен құм қоспасын өндіру басталды, асфальт-бетон зауытының құрылысы қарқынды жүрді, біраз аудандар мен кеңшарларда кірпіш зауыттары салынды, көп жерде құрылысшылар даярлайтын училищелер ашылды.

Тың жерлерді игеру, жаңадан ірілендірілген 13 кеңшардың бой көтеруі, ұжымшарлар мен МТС-тардың базаларының нығаюы ауыл шаруашылығы өнімін өндіру қарқынын күрт ұлғайтуға жол ашып, халық шаруашылығының басқа да салаларының тез дамуына серпін берді. Республика облыстарының ішінен Батыс Қазақстан облысы бірінші болып Ленин орденіне қол жеткізді. Өңірде өндірістік, мәдени-тұрмыстық объектілер, үй салу жұмыстары қызды, жылу желілері, су құбырлары, су шаруашылығы объектілері жедел пайдалануға беріліп жатты.

Сабыр Біләлұлы облыстық мекеме басшыларын өзімен бірге Алматыға немесе

Мәскеуге ала кетіп, министрліктер мен ведомстволарға бірге кіргізіп, облысқа қажетті ірі объектілерді жоспарға енгізіп, оған қаржы бөлінуін жіті қадағалайтын. Мынадай мысал, 1957 жылы күшті су тасқынының салдарынан кеңшар-ұжымшарлардың біршама өндірістік объектілері, көптеген елді мекендер зардап шекті. Міне, осындай күрделі жағдайда Сабыр Біләлұлы КСРО ауыл шаруашылығы министрі В.В.Мацкевичпен және КСРО темір жолдар министрі Б.П.Бещевпен алдын-ала келісіп алып, оларға обком және облатком атынан хат жеткізуді маған тапсырды. Сөйтіп, дереу алынған шаралардың нәтижесінде облысқа елеулі көмек көрсетіліп, құрылыс материалдары, құрастырмалы үйлер жеткізілді, Челябинск облысынан ағаш дайындау учаскесі бөлініп, ағаш таситын арнайы вагондар әзірленді. С.Б.Ниязбековтың тікелей араласуымен үй салу, құрылыс материалдары комбинаттарының, темір-бетон бұйымдары полигонының құрылыстары басталды, жоғары кернеулі электр желісін тарту ісі қолға алынды.

50-жылдардың басындағы облыстың хал-ахуалы қандай болғанына тағы бір тоқтала кетейін. Ол уақытта қатқыл табанды жолдар жоқ еді, барлық мәдени-тұрмыстық объектілер саман тастан салынып, әбден тозығы жеткен-ді. Аудан орталықтары және 45 кеңшар мен 300 ұжымшардағы әлеуметтік-шаруашылық жағдай еш сын көтермейтін. Орталықтан ауыз су, электр тогын беру деген мүлде болмады. Тіпті, облыс орталығының өзінде түнгі 12-ден кейін жарық өшетін.

С.Б.Ниязбеков басшылық еткен жеті жыл ішінде облыстың болашақ экономикалық іргетасын қалау жолында өлшеусіз шара тындырылды. Бейнетті еңбектің зейнеті де мол. Іскер басшы бұдан кейін өлкелік партия комитетінің екінші хатшысы, Оңтүстік Қазақстан өлкелік партия комитетінің бірінші хатшысы, ал, сосын Қазақ КСР-і Жоғарғы Кеңесі Президиумының төрағасы болып ұзақ жылдар жемісті еңбек етті.

Біз, сонымен қатар, 1961-75 жылдар аралығында облыстың бірінші басшысы қызметін атқарып, Орал өңірінің өркендеуіне көп еңбек сіңірген Шәпет Қоспанұлы Қоспановтың да есімін құрметпен атаймыз.

* * *

Аймақтың бірінші басшысының жеке бас қасиеті мен кәсіби қабілетіне ұзақ жылдар бойы ауыл құрылысы саласында тер төккен ардагер азаматтың берген бағасынан асырып айтам деу күпірлік. Қызмет бабында С.Б.Ниязбековпен және Ш.Қ.Қоспановпен бірге істес болған өзге азаматтар да осындай ортақ пікірде. Солардың бірі, біздің жерлесіміз, Қазақстанның еңбек сіңірген экономисі, одақтық дәрежедегі дербес зейнеткер, Қазақстанның Мәскеудегі бұрынғы тұрақты өкілі, қазір Ресей Федерациясының азаматы Сәбит Жаданов өз естелігінде былай деп әңгімелейді:

- Комсомол мен партиядан тәлім-тәрбие алып, Мәскеуде Қазақстанның барлық 19 облысының мүддесін қорғаған мен, өкінішке орай, жоғары жақ жерлестеріне тартты деп айыптамасын деп туған өңірге жиі келе алмадым. Бірақ 70-80 жылдары екі рет Оралда болғаным есімде.

Алғашқы келгенімде облысты тәжірибелі, білікті, жұмсақ мінезді Шәпет Қоспанұлы Қоспанов басқарып тұрды. 13 жыл бойы үздіксіз облыстың тізгінін ұстаған Ш.Қоспанов ауыл шаруашылығын өте-мөте күшейтті. Бірақ, қаланың бет-бейнесінде анау айтқандай оң өзгерістер бола қойған жоқ. Республиканың Арқалық, Рудный, Екібастұз, Шевченко (бүгінгі Ақтау) сияқты жас қалалары күн санап көркейгенде, туған Оралымның сол баяғы жұпыны күйінде қалуы жаныма бататын.

Алайда, іс басына М.Б.Ықсанов сияқты іскер басшының келуі мұң екен, қала адам танымастай өзгеріп, жайнап сала берді. Мұстахым Біләлұлы облысқа басшылық еткен 11 жыл ішінде жаңа ықшамаудандар жедел салынып, еңселі үйлерден тұратын кең көшелер легі сап түзеді, көнеден жеткен ескерткіш-жәдігерлер жөнделіп, күтімге алынды.

КҮШ-ҚУАТЫҢ ЖЕТСЕ ЕГЕР

70-жылдары кең етек алған бес қабатты үйлерді әр жерге “таңдап” салу әдісі қаланың ажарын аша қойған жоқ. Ол кездегі Орал үшін көп қабатты зәулім үйлері бар сәнді ықшамаудандардан гөрі, күтім көрмеген қисық көшелер, ретсіз салынған жер үйлер үйреншікті көрініс еді. Қаланың орталығындағы көп қабатты үйлерден 1975 жылы салынған №2 және №3 ықшамаудандарды (Батурин, Ленин даңғылы, Фурманов және Мир көшелерінің аралығы) және Фурманов, Дзержинский, Октябрь, Мир көшелерінің аралығындағы ғимараттарды ерекшелеп көрсетуге болатын. Қаланың өзге бөліктеріндегі бес қабатты үйлер шашыраңқы орналасып, негізінен Транспорт көшесінде, “Айгүл” дүкені маңында, “Жайық” базарының, автобус паркінің, жөндеу зауытының төңіректерінде және Зачаган поселкесінде салынды.

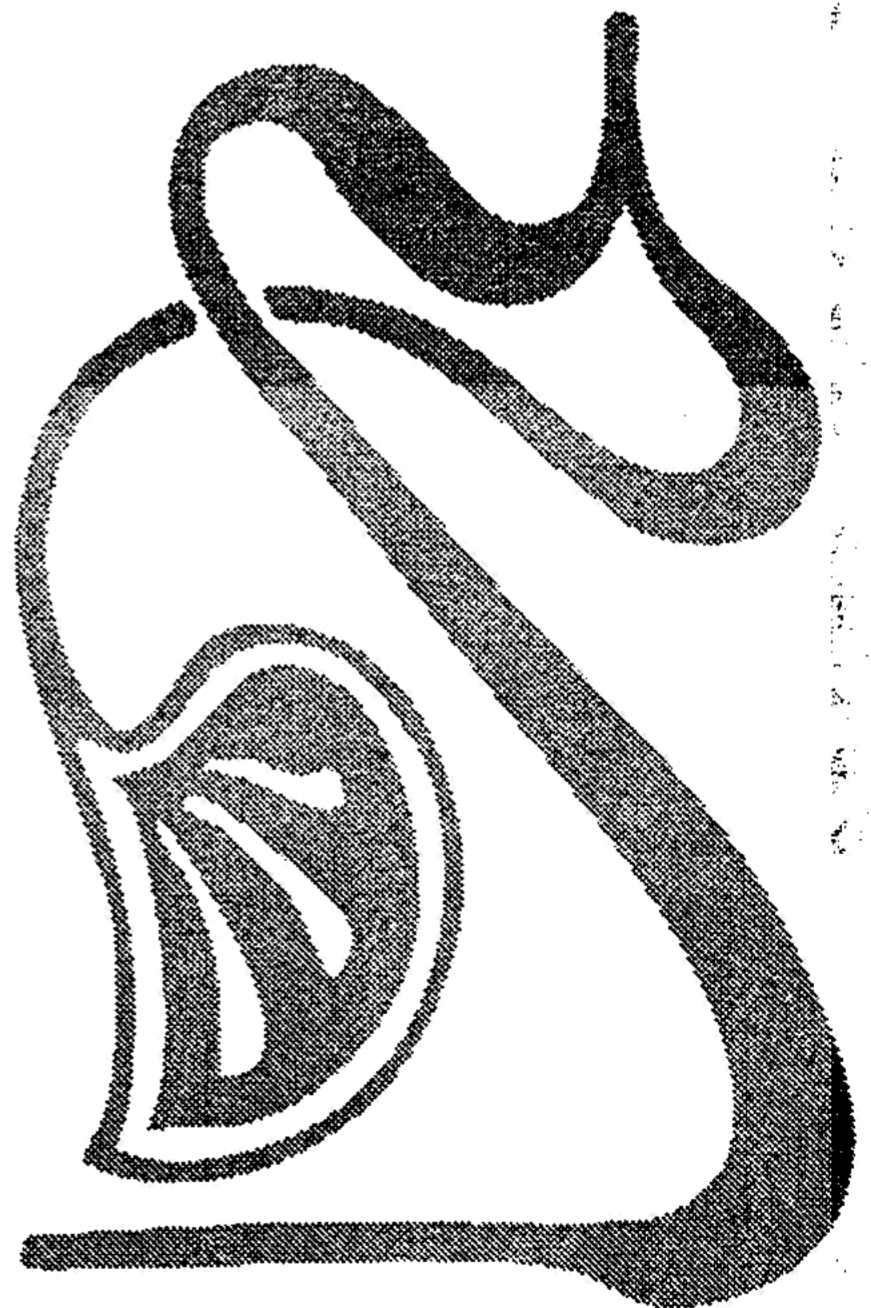
Міне, осы жағдайлардың барлығы кім-кімді де Оралда құрылыс саласының сол тұста мүлде нашар дамығаны жөніндегі ойларға жетелейтін. Алайда, мұндай дағдарыс көпке созылмады. Кешікпей қаланың орталық бөлігіндегі көптеген мекеме-кәсіпорындар мекен-жайларын ауыстырып, ірі құрылыс жұмыстарының жүруіне жол ашып берді. Оралдықтар, мәселен, орталық даңғылдағы бүгінгі “Рахат” дүкені орналасқан үйдің бұрынғы автокөлік жөндеу шеберханасының орнында 1972 жылы бой көтергенін, жеті қабатты “Евразия” ғимаратының ескі киіз басу фабрикасының орнында, “Газжобалау” институтының тігін фабрикасы цехтарының орнында бой көтергенін жақсы білулері тиіс. Тағы бір мысал. Қазіргі қалалық сот орналасқан ғимараттың орнында үлкен бос алаңқай жатты. Оның алдындағы күтімсіз қалған скверде гипстен жасалған Лермонтовтың мүсіні тұрды. Қала көшелерінің көлік жүретін асфальтталған бөлігі 5,5-тен-9-ға дейін, кей жерлерде 12 метрден аспады. Күрделі инженерлік құрылғылардан – 2-автобаза мен локомотив депосы ауданында екі-ақ жол айрығы болды.

Орал қаласының 70-жылдардағы сүреңсіз сұлбасы дәл осындай еді. Қалыптасқан тығырықтан шығуда КСРО-ның барлық республикаларында қызу өрістеген әр жанұяға жеке пәтер беру керек деген бағдарламаға сай, қалаларда құрастырмалы және қамыс қаңқалы үйлерден тұратын тұтас поселкелердің салынуы үлкен көмегін тигізді. Сонымен қатар, осы уақытта үй салу комбинаттары, зауыттар мен цехтар, трестер мен бірлестіктер, түрлі бас министрліктер жауыннан кейінгі саңырауқұлақтай көбейді. Бір ғана құрылыстың өзін кәсіби салалар бойынша бірнеше министрлік басқарды. Мысалы: АуырқұрылысМині, АуылқұрылысыМині, СуқұрылысыМині, ЖолқұрылысыМині, МұнайгазқұрылысыМині, Монтажарнаулы-құрылысМині және т.б. Жоғары оқу орындары да құрылысшы-инженерлер мен сәулетшілерді көптеп даярлады, облыс орталықтарында жаппай жобалау институттары мен республикалық ұйымдардың филиалдары ашылды. Оралдағы алғашқы жобалау ұйымы 1962 жылы дүниеге келіп, ол 1975 жылы мемқұрылыс жүйесіндегі ең қуатты мекемелердің бірі – “Уральскгорсельпроект” жобалау институтына айналды (директоры Г.И.Пустобаев). Жалпы, осы жылы қалада барлығы алты жобалау институты жұмыс жасаған болса, солардың ішінен “Каздорпроект” институтының Орал филиалы (директоры О.Ф.Попов) ерекше көзге түскенін айтуымыз керек.

1975 жылы қалада мынадай трестер құрылды: “Уральскпромстрой” (меңгерушісі Тимофей Кузьмич Симонов), “Уральсксельстрой” (меңгерушісі Иван Павлович Здесев), “Облмежколхозстрой” бірлестігі (меңгерушісі Григорий Семенович Белаш), “Уральскводстрой” (меңгерушісі Қасым Ибатұлы Ишмақов). Осынау әрбір трестің құрамында қуаты жылына 30-35 мың текше метр құрама темір-бетон өндіретін құрылыс материалдары комбинаты жұмыс істеді. Мысалы, “Уральскпромстрой” тресінде жыл сайын 50 мың шаршы метр үй тұрғызуға

қабілетті үй салу комбинаты болды (директоры Владимир Густавович Ортлиб). Жоғарыда аталған трестерден басқа қаламызға КСРО Минкеңесі Арнаулы құрылысының 4-құрылыс басқармасы да ірге тепті. Басқарма кей жылдары 12 миллион сомның құрылысын жүргізуге қол жеткізіп отырды.

Міне, осындай өндірістің күш-қуаты толысқан тұста 1975 жыл есік ашып, облыстың құрылыс саласында үлкен өзгерістер кезеңі басталды. Бұл тұстағы ауқымды іс-шаралар жөнінде бұрынғы облыстық партия комитетінің құрылыс жөніндегі салалық хатшысы, бүгінде Қазақстан Республикасының құрметті зейнеткері Мансур Кәрімұлы Физатулин былайша сыр шертеді.

ЖЕР БЕТІНДЕГІ ЖАРЫҚ ІЗ

(М.К.Физатулиннің естелігі)

М.Б.Ықсановпен 1975 жылдың сәуір айында туған жеріміз Оралда кездестім. Сол жолғы облыстық партия комитетінің пленумы Мұстахым Біләлұлын бірінші хатшы, мені өнеркәсіп пен күрделі құрылыс жөніндегі салалық хатшы қылып сайлады. Сөйтіп, екеуіміз он бір жыл бойы тізе қосып, бірге еңбек еттік.

Ол уақытта халық шаруашылығының экономикалық дамуы жылдар мен бесжылдықтар бойынша жоспарланып, тексерілетін. Біздер тағайындалған кезде ағымдағы 1975 жылды және тоғызыншы бесжылдықты табысты аяқтау міндеті күн тәртібінде тұрған еді. Тіпті алдағы оныншы, он бірінші бесжылдықтардың басты көрсеткіштері де белгілі болатын. Бұл бесжылдықтарда машина жасау, қорғаныс, жеңіл және тамақ өнеркәсібі, ауыл шаруашылығы, әлеуметтік-тұрмыстық, мәдени және тұрғын үй құрылысы салаларының даму қарқынын әлденеше есе арттыру талап етілген-тұғын. Осыған байланысты М.Б.Ықсановтың ұсынысымен 1975 жылдың мамыр айында партия обкомының пленумы өтті. Пленумға партиялық-кеңестік, кәсіподақ, комсомол, шаруашылық белсенділері, сонымен қатар министрліктер мен ведомстволардың басшылары қатысып, “Облыстағы күрделі құрылысты күшейту шаралары жөніндегі” мәселені талқылады.

Ауыр құрылыс министрлігі, Құрылыс материалдары министрлігі, Колхозаралық құрылыс, Су шаруашылығы, Автожолдар және Коммуналдық шаруашылық министрліктері басшыларының төрт көзі түгел жиналған бұл пленумда күрделі құрылыстар көлемін ұлғайтып, құрылыс индустриясының қуатын нығайту жолдары қарастырылды, ірі техникалық ұйымдастыру шаралары бекітілді. Мұндай шараларды жүзеге асыру жылдан-жылға облыстағы құрылыс қарқынын өсіруге және өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығы салаларын өрістетуге септігін тигізетін еді.

Ойға алған жұмыстарды тындыру үшін қысқа мерзім ішінде “Уральскпромстрой”, “Уральсксельстрой”, “Облмежколхозстрой”, “Уральскводстрой”, Қорғаныс Министрлігінің СУ-4 трестерімен қатар жаңадан “Западэлеватормельстрой”, “Уральскводопроводстрой”, “Кушумводстрой”, “Облремстройтрест” және №9 “Жолкөпір құрылысы” трестері құрылды. Сол сияқты, қуаты төмен қосалқы учаскелердің орнын Арнаулы монтажқұрылыс министрлігінің жеті бірдей мамандандырылған басқармасы басты.

Облыста жедел қарқынмен бірнеше зауыттар салынды. Нәтижесінде польшалық жабдықтармен жарақтандырылған силикат кірпіш зауыты жылына 120 миллион дана кірпіш, әктас зауыты – 50 мың тонна әктас және 100 мың текше метр керамзитті қиыршық тас, темір бетон конструкциялар зауыты – 25 мың текше метр өнім, Ақсайдағы кірпіш зауыты – 8 миллион дана қызыл кірпіш шығаруға тиіс болды.

Сол сияқты, тұрғын үй құрылысының қарқынын күшейту мақсатында ірі панельді үй салу комбинатының күш-қуаты арттырылды. Ол енді жылына жаңа “121” сериямен озық үлгідегі 120 мың шаршы метр тұрғын үй тапсыра алатын дәрежеге жетті. Жаңа “25” серия бойынша да монолитті үйлер салу ісі жолға қойылып, жылына 30 мың шаршы метр үй салатын ауылдық комбинат іске қосылды. Оның көмегімен жылма-жыл 10 мың пәтер пайдалануға беріліп отырды. Пәтерлердің тең жартысы ауылдық жердің үлесіне тиді. Бұрыннан жұмыс істейтін және жаңадан салынған комбинаттар есебінен құрама темір бетон өндіру көлемі үш есе ұлғайып, 300 мың текше метрге жетті. Барлық сала объектілерінің құрылысын жүргізу үшін жобалық-сметалық құжаттарды жедел дайындау мақсатымен облыс орталығында “Уральсксельпроект” институты мен республикалық дәрежедегі “Каздорпроект”, “Казгипросельхоз”, “Казгипроводхоз” ФЗИ филиалдарының заман талабына сай

гимараттары бой көтерді.

Құрылыс саласындағы аталмыш жетістіктер жаңадан “Омега”, “Металлист”, “Союзлакрица”, “Коммунзапчастъ”, керамика зауыттарын іске қосуға мүмкіндік тудырды. Сонымен бірге, “Зенит”, механикалық, арматура, жөндеу, құрылыс-монтаж жабдықтары, металл бұйымдары, тері илеу, кеме жөндеу зауыттары, ет-консерві, балық өңдеу, сүт комбинаттары, тігін, тоқыма бұйымдар, жиһаз, кондитер фабрикалары кеңейтіліп, қайта жарақтандырылды. Облыс өнеркәсібінің барлық салаларында негізгі өндіріс қорларының өсуі, өндіріске жаңа техника мен технологиялардың енгізілуі, еңбек өнімділігі мен өндіріс тиімділігінің артуы халық шаруашылығының жылдық және бесжылдық жоспарларын уақытында орындауды қамтамасыз етті.

Байланыс пен телевидение, көліктің барлық түрі және жол құрылысы мәселелері қатаң бақылауға алынды. Жедел қарқынмен ірі ұшақтарға арналған ұшу алаңы, жолаушылар сиятын жерасты залы бар шығыс үлгісіндегі жаңа әуежай салынды. Жайық үстінен тартылған көпірден әуежайға дейінгі тас жол халықаралық талапқа сай төселді.

Көптеген салалармен қатар теміржолшыларға да ерекше көңіл бөліне бастады, яғни, бұрын жабылып қалған жол бөлімшесі қайта қалпына келтіріліп, теміржолдың қосалқы қызмет құрылымдарына арнап жаңа ғимарат тұрғызылды. Архитектуралық кескін келбеті айрықша көз тартатын, поездарға шығатын жерасты жолы бар Орал темір жол бекеті де аз уақыттың ішінде пайдалануға берілді. Жүк айналымының күрт өсуіне орай Орал-2 және Желаев стансалары іске қосылды. Келешекте Оралдан Озинки стансасына (110 шақырым) дейін тағы бір темір жол желісін тарту үшін топырақ үйіліп, орын әзірленді. Сонымен бір мезгілде Орал темір жол бекеті алдындағы үлкен алаңға төменгі қабаттары сауда және тұрмыстық қызмет нүктелеріне лайықталып жабдықталған көп қабатты тұрғын үйлердің құрылысы қызды. Алаңда Азамат соғысының батыры В.И. Чапаевқа ескерткіш орнатылды.

Жайықтағы өзен флотының бойына да қан жүгіріп, оның қатары жолаушы кемелерімен, құрғақ жүкке арналған баржалармен және теплоходтармен толықты. Күннен-күнге қуаты артқан кеме жасау-кеме жөндеу зауыты 1000 тоннаға дейін жүк тасуға қабілетті баржалар жасауды қолға алды.

Автотасымал көлемінің артуына, жол салу қарқынының күшеюіне байланысты облыс пен аудан орталықтарында қосымша автобус парктері мен автокомбинаттар, Оралда жолаушылар автобекеті салынды. Атап өтерлік тағы бір жай - облыс орталығында аудан орталықтары мен көршілес Ақтөбе, Атырау, Саратов, Самара, Орынбор қалаларына шығатын, Шаған өзені үстінен өтетін көпірлері бар үш қатарлы айналма жол іске қосылды. Осы уақыт ішінде облыс көлемінде 500 шақырымнан астам асфальтталған жол құрылысы аяқталды. Жайық өзені үстінен өтетін екінші көпірі бар үлкен айналма жол мен Оралдағы троллейбус желісі жобалана бастады.

Әлеуметтік-мәдени сала, коммуналдық қызмет, тұрмыстық қамту жайы жіті назарда ұсталды. Мұндағы өзекті мәселелер обкомның бюросында, облыстық атқару комитетінде, қалалық және аудандық ұйымдар деңгейінде жүйелі түрде қаралып отырды. Қадағалау қатаң болған жерде жұмыс өнікті. Көп өтпей байланыс пен радио-телевидение ісі оңға басты. Жаңа радиоорталық, Орал қаласында он мың нөмірге есептелген АТС, қалалар мен аудан орталықтарында телефон стансалары салынды. Облыс аумағының 85 пайызын қамтыған Чапаев-Фурманов ретрансляторының іске қосылуына сәйкес жергілікті тұрғындардың басым бөлігі теледидар тамашалауға мүмкіндік алды.

Осы мерзім ішінде қалаларда, аудан орталықтарында, көңшарлар мен ұжымшарларда 88 мектеп, 94 балабақша, 50-ден астам мәдениет үйлері пайдалануға берілді. Денсаулық сақтау саласының өткір мәселелері шешімін тауып, Оралда облыстық және қалалық тубдиспансерлер, медициналық диагностикалық орталық, онкологиялық диспансер, теміржол ауруханасы іске қосылды, облыстық

клиникалық аурухана мен стоматологиялық емхана ғимараттары кеңейтілді, жеті аудан орталығынан көпсалалы аурухана, ауылдарда медпункттар ашылды. Қала маңы, яғни, Жайық, Шаған, Деркүл өзендерінің бойынан демалыс орындары мен саяжайлар көптеп бой көтерді. Көпшілікке кеңінен таныс «Ақжайық» шипажайы, туристер базасы, «Мелиоратор», «Нива», «Коммунальник», «Автомобилист» профилакторийлері осы тұста «өмірге» келді.

Жетпісінші жылдардағы жағдай туралы әңгіме қозғағанда, облыс орталығы мен көпшілік аудандардағы коммуналдық шаруашылықтың мүшкіл халін айтпасқа болмайды. Мәселен, қала халқы өзіне қажетті судың 70 пайызға жуығын Жайық өзенінен алып тұтынған. Осы проблеманы шұғыл шешу үшін Дарьинск ауылы маңына (қаладан 25 шақырым) бұрғы салынып, жерасты суын айдайтын станса мен су қоймасынан тұратын құбырлар жүйесі жедел іске қосылды. Ауылдық жердегі ауыз су мәселесін реттеу жаңадан құрылған «Уральскводопроводстрой» тресіне жүктелді. Трест қызметкерлері бірнеше жыл ішінде белгіленген кесте бойынша топтастырылған сегіз су құбыры жүйесін салып шықты. Дегенмен, бұл теңізге қосылған тамшыдай ғана шаруа еді. Қаладағы су айдау стансасы қуатының төмендігі, су жинағыш алаңының кішілігі канализациялық және ағын суларды ағызып жіберуді аса қиындатты. Сол себепті, жалпы қуаты 50 мың текше метр су айдауға жететін жаңа су айдау стансасы мен қала сыртынан 16 және 45 миллион текше метр су сақтай алатын екі тоған-жинақтағыштың салынуы ауадай қажеттіліктің жемісі болатын.

Аталмыш кезеңде облысты электр қуатымен қамту мәселесі де өткір күйде тұрды. Өйткені, қаладағы 1962 жылы іске қосылған ЖЭО (ТЭЦ) жылына өндіретін баржоғы 25 мың киловатт қуат қай жыртыққа жамау болсын. Тығырықтан шығу мақсатында «Южказэлектросетьстрой» басқармасы кернеуі 0,4-тен 110 киловатқа дейін жететін ірі электр желісінің құрылысын жүргізіп, желі арқылы электр қуаты алдымен Кинельден (Самара облысы), кейін Балаковтан (Саратов облысы) алынды. Жалпы, осы жылдары облыс көлемінде 25 мың шақырымға жуық электр желісі тартылды.

Қаланы орталықтандырылған жылумен қамтамасыз ету жайы бірден шешіліп кете қоймады. Қаланың ескі бөлігіне қарай, келешек Солтүстік-шығыс үйлер шоғыры орналасатын аймақ бағытына жылу құбырын тарту, ЖЭО-да жоғары қысымды қазандықтар құрылысын жүргізу қарқыны тездетілді. Ауылдық жерлерде де орталық жылыту қазандықтары да көптеп салына бастады.

Облысымыздың аумағынан өтетін және Новенький мен Шежін ауылдарында компрессорлық стансалары орналасқан «Союз» (Орынбор-Батыс шекара) газқұбырының құрылысы жүрген кезде құбырдың екі жерінен бұрма жасалып, одан тартылған көгілдір отын Оралдағы ЖЭО мен қабырғалық материалдар бірлестігіне жеткізілді және кейін қалада жаппай газдандыру жұмыстары жүрді.

Облыстың экономикалық өміріндегі аса ірі жаңалық - 1979 жылы біздің геологтардың Қарашығанақтан мұнай-газ конденсатының бай қорын табуы болғаны даусыз. Кенішті игеруге одақтық республикалардың көптеген ұйымдарының орасан күш-қуаты жұмылдырылды. Нәтижесінде, орталықтан ірі қаржы салымдары, материалдық ресурстар, техникалық құрал-жабдықтар қажетінше бөлініп, күллі Кеңес Одағынан шақырылған мамандар көмегімен 5000 метр тереңдікте ұңғымалық бұрғылау жұмыстары жүргізілді. Осы мәселеге орай облыс орталығында өткен алқалы жиынға одақтас республикалар мен біздің республикамыздың Министрлер Кабинеттерінің төрағалары, бірқатар министрліктер мен ведомстволардың басшылары қатысып, іс барысын өз көздерімен көруге мүмкіндік алды. Мәжіліс нәтижесі көп күттіре қойған жоқ. Қысқа мерзім ішінде кен орны не керектің бәрімен жарақтандырылып, газ конденсатын алатын алғашқы қондырғы іске қосылды. 1986 жылға қарай газ өндіру көлемі 5 миллиард текше метрге, конденсат көлемі 4 миллион тоннаға жетті. Кенішті игеруге Ленин орденді «Оренбурггазпром»

бірлестігінің қызметкерлері бастан-аяқ қатысып, ерен еңбек үлгісін көрсетті.

Облыс негізінен ауыл шаруашылығына баса көңіл аударатыны белгілі. Міне, сол себепті егістік көлемі 2 миллион гектар алқапқа жуық, мал саны 3 миллион бастан асып жығылатын 150 кеңшары мен ұжымшары бар, жалпы аумағы 150 мың шаршы шақырым құрайтын алып шаруашылықтың алдында тұрған міндеттер де ауқымдылығымен ерекшеленді. Мемлекетке нан, ет, сүт, бау-бақша өнімдерін тапсыру жоспары жылдан-жылға өсті. Осыған сай мал шаруашылығын жемшөппен толық қамту мақсатында обкомның бірінші хатшысының шешімімен су шаруашылығының құрылысын белсенді жүргізуге бағыт ұсталып, «Уральскводстрой» тресі Орал-Көшім, Орал-Шалқар, Жәнібек және Айдархан суландыру жүйелерін қысқа мерзім ішінде пайдалануға берді.

Қосымша «Кушумводстрой» және «Уральскводопроводстрой» трестерінің құрылуына байланысты 50 мың гектар жер үнемі суарылатын, 160 мың гектар жер жайылма арқылы суарылатын деңгейге жеткізілді. Осылайша 1,3 миллион гектар жайылымдық алқап суландырылып, құнарлылығы қалпына келтірілді және Тайпақ ауданын сумен қамтамасыз ету үшін су айдау стансасы мен Жайық өзені үстінен тартылған су құбырының құрылысы аяқталып, 5 мың гектар алқапты каналдар көмегімен суаруға мүмкіндік туды.

Мал шаруашылығы тез қарқынмен дами бастады, бірақ, мал қоралары жетіспегендіктен, әрі барының өзі нашар болғандықтан малдың басым бөлігі ауруға шалдығып, өлім-жітім көбейді. Сол тұста обком бюросының шешіміне сәйкес ауыл шаруашылығы органдары күшімен және өнеркәсіп, құрылыс ұйымдарының қамқорлық көмегі арқасында әрқайсысы 1000 бас ірі қараға есептелген 200 мал шаруашылығы кешені, 6 мың бас қой сиятын ставропольдық үлгідегі 150 кешен салынды. Кешен құрамына жем-шөп цехтары бар, суы мен электр қуаты тиісінше келіп тұрған және шөбі шүйгін жерлерге орналасқан қойшы үйлері кірді.

Үсті-үстіне өскен егістік өнімі - бидайды сақтау үшін Переметное және Желаев елді мекендерінде сыйымдылықтары 150 тонна болатын элеваторлар салынды. Сондай-ақ, Желаев элеваторы жанынан тәулігіне 500 тонна жоғары сортты ұн тартатын диірмен пайдалануға берілді. Ақсай және Орал қалаларында мал мен құс шаруашылығына арналған жем дайындау зауыттары іске қосылды. Орал маңындағы Шапов ауылында орналасқан құс фабрикасының қуаты 300 мың тауық ұстайтын дәрежеге жеткізіліп, Новенький ауылында 100 мың тауыққа есептелген жаңа құс фабрикасы, Ростоша ауылында 20 мың бас шошқа өсіру кешені ашылды. Қала сыртындағы 6 гектар алқапта өнеркәсіптік негізде жұмыс істеген жылыжай шаруашылығы қыс кезінде балабақшалар мен асханаларды бау-бақша дақылдарымен қамтамасыз етіп отырды.

Подстепное ауылында 1,5 мың гектар алқапқа жеміс-жидек өсіру ісі қолға алынып, Қазақстанда тұңғыш рет Мәскеу институтының көмегімен жемістерді қыста сақтау қоймасының құрылысы тәмамдалды. Бұл қойманың ерекше газды ортада ұсталған бөлмелерінде мың тоннаға дейін өнім сиятын орын болған еді.

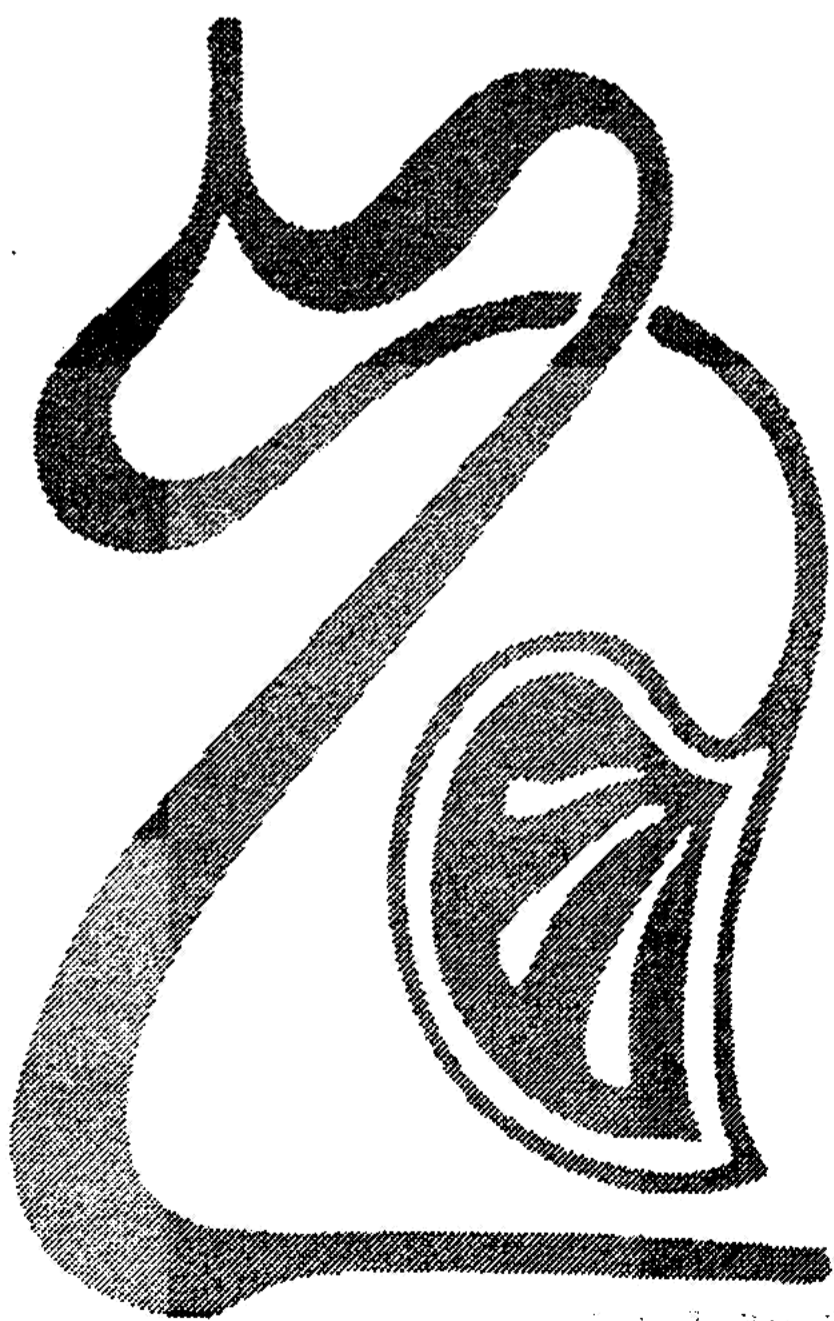
Әр жыл сайын құрылыс отрядтары сапында біздің облысымызға ат басын тірейтін белоруссиялық студенттердің ауылға көмегін де ерекше атай кеткен жөн. Осындай әдіспен үш мың қаралы құрылысшы жас жылма-жыл шамамен 10 миллион сомның құрылыс жұмыстарын атқарып, өндірістік-тұрмыстық тұрғын үй объектілерін салып отырды.

Әрине, әңгімеме арқау болған құрылыс пен халық шаруашылығының басқа да салалары бойынша қамтылған мәселелер кешенді құрылысқа стратегиялық мән берілмеген жағдайда және Мемқұрылыс пен республика архитекторлар кеңесінің келісімінсіз іске аспас еді. Олардың тікелей қатысуымен жасалған облыс орталығы, қалалар, аудан орталықтары мен көптеген елді мекендердің бас жоспарлары үлкен шаруаға шешуші үлес қосты. Тұрғын үйлер мен мәдени-тұрмыстық объектілер жаңа жобалар бойынша жайландырылып, коммуналдық-тұрмыстық қызмет көрсету

деңгейін одан әрі көтеруді ескере салынды. Құрылыс жұмыстары негізінен қаланың тозығы жеткен бөлігінде, яғни, ескі үйлерді бұзу есебінен жүргізілгенін айту ләзім.

Қалыптасқан жағдайды тез түзету үшін облыс орталығын көркейтудің үздік жобасына бәйге жарияланды. Бәйгеге қатысқан Ленинград, Киев, Алматы, Қарағанды және Орал жобалау институттарының ішінен Ленинград институтының жобасы жеңімпаз танылды. Олардың нұсқауына сәйкес қаланың әдемі архитектуралық бейнесін қалыптастыру бағытында силикат кірпіштен, блоктардан және моноклитті әдіспен 9, 12, 14 қабатты үйлер көптеп салынды. Сырты мүжіліп, тозбауы үшін олар қыш тақтатастармен қапталды.

Осы жылдары сондай-ақ Орал, Чапаев қалаларының өткен ғасырлардағы мұраларын Орда ауылының тарихын, төңкеріс және әскери кезең жәдігерлерін қорғау үшін обком мен облатком бірлесіп, арнайы қаулы қабылдады. Ол бойынша тарихи ескерткіштерді сақтау, жөндеу, қайта қалпына келтіру жұмыстары жүргізілді. Жаңадан мемориалды кешендер салынды. Облыс орталығында Островский атындағы орыс драма театры, өлкетану мұражайы, екі православие шіркеуі күрделі жөндеуден өткізіліп, Ленин атындағы орталық алаң, Мәңгілік алау мен Даңқobelіскі орналасқан Жеңіс алаңы, Кеңес Одағының Батыры М.Мәметованың мұражай-үйі, мұсылман мешіті бой көтерді. Сонымен қатар, орталық әмбебап дүкеннің, киім үйінің, кең форматты "Қазақстан" (Орал) және "Достық" (Зачаганск) кинотеатрларының құрылысы аяқталды. Облыстық тұтынушылар одағының, бакалейторгтың, аяқ-киім, ет-балық сауда орталықтарының, орталық базардың, Баспа үйінің, 300 орындық "Ақжайық" қонақ үйінің құрылысы бітіп, "Саяхат", "Орал" қонақ үйлері жөндеуден өтті. Партия обкомының жаңа ғимараты (ескі қалком мен қалаткомның) пайдалануға берілді, Саяси ағарту үйі, облыстық МҚК (қазіргі ҰҚК), облыстық прокуратура, облыстық сот, екі қалалық аудандық партия комитеттері мен атқару комитеттерінің ғимараттары салынып бітті.

КҮШ ПЕН ҚАРЖЫНЫ ЖҰМЫЛДЫРА ОТЫРЫП

Бір қарағанда М.К.Физатулиннің айтқан естелігіне алып-қосар ештеңе жоқ сияқты. Ол өз кезеңіндегі ауқымды шаруаларды басты-басты бағыттар бойынша жан-жақты қамтыған екен. Қай мәселеде де нақтылықты, әділдікті жаны сүйетін Мансұр Кәрімұлы очеркінде Бірінші хатшының ролі туралы сөз қозғап, өзінің жеке басы турасында ләм демейді. Әрине, ол жылдары Біріншінің келісімі мен қолдауынсыз бірде бір маңызды жұмыс жүрмегені бесенеден белгілі жайт. Алайда, арнайы қадағалаусыз, бақылаусыз да өз-өзінен іс бітпесі айдан анық. Сондықтан, кез-келген ірі құрылыс обкомның салалық хатшысының тікелей басшылығын қажет етті. Салалық хатшының іске араласуының өзіндік оң нәтижесі бар: ол белгілі бір объектілердің іске қосылуын тездететін. Әсіресе, бас мердігердің тиісті деңгейде еңбек қарқынын қамтамасыз етуге шама-шарқы немесе, еңбек, техникалық ресурсы жетпеген шақта, сол сияқты қосымша мердігерлер келісілген мерзім ішінде сәйкесінше жұмыс тындырмаған кезде хатшы тарапынан қатаң бақылау қажеттігі өте-мөте байқалатын. Әдетте бұл мәселелер жиі өткізілетін жоспарлауға обкомның салалық хатшысы М.К.Физатулин қатысқан кезде оңай шешілетін. Белгілі бір түйінді мәселенің қатаң ескертумен шешілген кездері де болды. Бұл жағдай құрылысқа қатысы жоқ өнеркәсіп пен тасымалдау кәсіпорындарына байланысты туындайтын.

Түрлі объектілерде жиі өткізілетін бульдозерші, тас қалаушы, майлаушы, сырлау және монтаждық жұмыс шеберлері арасындағы сайыстар жұмыс қарқынына елеулі серпін беретін. Бұл шаралар көбіне демалыс күндері кәсіби қызмет бағдары бірдей өзге кәсіпорындардан шақырылған мамандардың көмегімен жүргізілетін. Игі бастаманың оң нәтижесі де мол болды. Әдетте құрылыс басталмас бұрын объектіде алдын-ала әзірлік жұмыстары атқарылып, керекті материалмен және техникамен қамтамасыз етілетіні белгілі. Үлкен ұйымдастырушылық қабілетті талап ететін осы бір шаруаның қорытындысы көпшілікті таң қалдыратын, яғни, мамандар бір ауысымның ішінде апталық жоспарды орындап, объект көз алдыңызда өсіп шығатын еді. Аталмыш сайыстар күш пен қаржыны жұмылдырумен бірге оралдықтардың мақтанышына айналған – темір жол бекеті, Даңқ мемориалы, Жайық өзені үстінен тартылған құбыр, көп қабатты үйлер және басқа да сан алуан объектілерді салу қарқынын тездетуге ықпал етті. Құрылыс ұжымдары жарыса еңбек етіп, объектіні іске қосу сәтінде қуанышты бірге бөлісетін. Сондай салтанатты рәсімдерден есте қалғаны – М.Б.Ықсановтың идеясынан туындаған өзен үстінен тартылған су құбырының 1981 жылдың желтоқсан айында пайдалануға берілуі.

Орал-Көшім жүйесінен Жайықтың сол жағалауына су жеткізу жобасын “Каззапгипроводхоз” институты жасады. Кешенді жоба өзеннің сол жақ бөлігін сумен қамтудың негізгі сызбасына сай жоспарланды. Ол бойынша Орал-Көшім массивінен алынған су Ақжайық, Тайпақ аудандарындағы тұрақты суаруды қажет ететін жаңа учаскелерді, шөлейт аймақта орналасқан Азынабай-Тайпақ жүйесінің жайылымдарын сумен қамтамасыз етуге тиіс болды. Бұл күрделі де жауапты тапсырма еді. Су Жайық өзені үстінен тартылатын құбыр бойынша тасымалданады деп шешілді.

Көп қырлы жобаны іске асыру “Уральскводстрой” тресіне жүктелді. Сөйтіп, 1978 жылы құрылыстың алғашқы қадасы қағылып, 1979 жылы бетондық жұмыстар жүргізіліп, шамалы уақыттан кейін объект толықтай салынып бітті. Кешен құрылысына келгендер оның алыптығына таңдай қаға тамсанып, үлкен әсерде

қалатын. Осы жерде жалпы жұмыстың ауқымы жөнінде бір-ер ауыз сөз. Құрылыс басталғаннан бері 8,5 миллион сомның құрылыс-монтаж жұмыстары жасалған. Ұзындығы 32 шақырымдық диаметрі 1020 мм болатын болат құбырлар жүйесі іске қосылған. 33 шақырымға созылған Солянка-Азынабай-Тайпақ магистралдық су арнасы қазылған. 3,5 миллион текше метр жер қазу жұмыстары жүргізіліп, 6 мың текше метрден астам құрамалы және құймалы темірбетон төселген. Ұзындығы 12,5 метрлік 700 темірбетон қада қағылған. Ауданы 1000 гектардан аса алқапты алып жатқан суландыру учаскелері пайдалануға беріліп, алты гидротехникалық құрылғы тұрғызылған, 10 су айдау стансасы орнатылған.

Алыстан қарағанда әдемілігімен көз тартатын қондырғы жақындап келгенде өзінің алыптығымен, еңселілігімен еріксіз бас идіреді. Жайық жағасында ұзындығы 25 метр, биіктігі 8 метрге жететін екі параллелепипед тұрғызылып, оларға қуатты тростар бекітіліпті. Тростар 40 метрлік пилондардың көмегімен су бетінен жоғары көтеріліп, су құбырының екі басын “ұстап” тұр. Құбырдың диаметрі бір жарым метр, өзен үстіндегі ұзындығы 230 метр. Су үстінде орналасқан металл құрылғылар, құбыр мен тростардың салмағы мың тоннадан асып түседі, құбырлар арқылы тасымалданатын судың салмағы да соған жақын. Шын мәнінде әсерлі құрылыс.

Бұл үлкен жобада алғашқы қағылған қададан бастап, жүйеге су жіберу жұмыстары аяқталғанша іс басында болғандардың еңбегі зор. Су тасымалдау жүйесін салуға үш жүз адамнан тұратын қуатты ұжым атсалысты. Құрылыс отрядының негізін “Уральскводстрой” тресінің ПМК-115, ПМК-116, “Кушумводстрой” тресінің ПМК-48, “Казстальмонтаж” тресі ПМК-сының жұмысшылары құрады.

Осынау ересен үлкен объектіні салуда сүбелі еңбектерімен көзге түскен азаматтардың қатарында механизаторлар А.Долинский, В.Лобакин, М.Блинов, В.Лобиков, Г.Айтуканов, К.Байғалиев, А.Ламаевтардың бригадаларындағы бетон құюшылар, Е.Елекринцев пен Н.Анесковецтің бригадаларындағы дәнекерлеушілер, Т.Сафуллиннің бригадасындағы монтажшылар және басқа да көптеген жұмысшылар бар. Олар қай істе де өз ұжымдарының абыройын биік ұстап, берілген тапсырманы дер уағында тиянақты орындап отырды.

Болашақ су жүретін арналар мен өзге де гидротехникалық кешеннің қондырғыларын орнату үшін қолайлы орын табуға тырысқан “Каззапгипроводхоз” институтының ізденушілеріне де аталмыш жұмыс оңайға түскен жоқ. С.Г.Дворнянин, В.В.Бизянов, Э.Белялов, И.В.Качанов, Д.Дарбаев секілді ізденушілер жаздың ыстық аптабы мен қыстың үскірік аязын елемей еңбек етті. Өз ісінің білгірлері М.Г.Бизянова, К.Ақашев, Л.И.Харкин, В.С.Голубых және т.б. жобалаушылар құрылысшылардың еңбек қарқынын тежемеуге тырысты. Участке басшысы Т.В.Тедеев пен прораб М.Саблин құрылыс басынан кетпеді. ПМК-115 мекемесінің басшысы Е.К.Каюпов пен бас инженері Н.Я.Белоножкин, “Казстальмонтаж” ПМК-сының аға прорабы И.Е.Штайц, шеберлер Н.И.Миронов пен А.Аубановтар да бұл құрылысқа көп уақыты мен қажыр-қайратын сарп етті.

Су құбыры құрылысы екі кезекте жүргізілді. Бұл әдіс құрылыс қарқынын тездетуге мүмкіндік бергенмен, жұмысшылардың барлығына үлкен жауапкершілік жүктеген еді. Жетекшілік жасауға қолайлы болу үшін ПМК-115 мекемесінің басқару аппараты алдыңғы “шепке” ауыстырылды. Тәулік бойы жұмыс жасайтын көмекші қызметтер, паром, жатақхана, асхана қызметкерлері де ортақ іске өз үлестерін қосты. Кез-келген уақытта дәмді де сіңімді тағам ұсынуға әзір аспаз Л.И.Шерстобитова мен оның көмекшілері құрылысшылар тарапынан тек мақтау еститін. Құрылыс басына 15 мың тоннадан астам әртүрлі жүктерді уақтылы жеткізген жол тасымалы қызметкерлері де жылы сөзден шет қалмады. Олардың негізгі міндетіне қондырғыларды монтаждау жұмыстары, бір жағадан екінші жағаға қуатты техниканы жеткізу секілді күрделі операциялар кірді. Ортақ шаруаның сәтімен аяқталуына жәрдемдерін аямаған капитан-механик А.К.Кожевников басқарған “Киев”, капитан Н.А.Фаруниннің басшылығындағы “Ақтөбе”, Н.А.Фешиннің “Хабаровск”

теплоходтарының экипаждарын құрылысшылар жылылықпен еске алады.

Осынау ғаламат құрылысқа зор үлес қосқан облыстан тыс жерден шақырылған мамандандырылған ұйымдардың арасынан Алматының "Тоннельспецстрой", Қазақ КСР-і монтажнаулықұрылыс министрлігінің "Казстальмонтаж", "Кушумводстрой" трестерін айрықша атап өтуге болады. Аспалы көпір құрылысына қажет металл қондырғылар алматылық "Ремстройтехника" бірлестігінен, болат тростар КСРО-ның 50 жылдығы атындағы Волгоград зауытынан, қуатты болттар - Магнитогорск және Дружск зауыттарынан, мырыш - Өскемен түсті металдар зауытынан, темірбетон қадалар - Шардара құрылыс материалдары комбинатынан, ал болат құбырлар Волжск зауытынан құрылыс басына уақытында жеткізіліп тұрды.

Аталмыш объектіні табысты салып шығуға жобалаушылар мен жоспарлаушылар да көп көмек етті. Олардың қатарында Орал қалалық партия комитеті, қалалық атқару комитеті, Ворошилов атындағы, механикалық, арматура, "Металлист" зауыттары, автокөлік басқармасы және тағы да басқа көптеген қалалық мекеме-ұйымдар бар еді.

Құрылысшылар мен жобалаушылардың, ғалымдар мен өзге де мамандардың ырғақты жұмысын Орал облыстық партия комитетінің хатшысы М.К.Физатулин басқарған құрылыс штабы жіті қадағалап, үйлестіріп отырды. Құрылыс басына техниканы, қажетінше жұмысшыларды, материалдарды жеткізу және техникалық мәселелерді шешумен де осы штаб тікелей айналысты.

Көп ұзамай адам қолынан "дүниеге" келген жаңа арнамен сылдырап су жүгіре бастады. Екі жағалауды бір-бірімен жалғаған құбырлар желісі ежелгі өзеннің екі бетіндегі қос құрлық - Еуропа мен Азияны байланыстырып, онда өмір сүретін жергілікті халықты достастырып, туыстырудың нышанына айналды.

Құрылыстың аяқталуына байланысты Жайық жағасында өткен үлкен салтанатқа көптеген еңбек ұжымдары жиылды. Митингіде "Уральскводстрой" тресінің басшысы С.А.Стрижак құрылысшылардың атынан жабдықтаушы ұйымдарға алғысын жеткізіп, трест ұжымының еңбек рапортын Қазақстан Компартиясы обкомының бірінші хатшысы М.Б.Ықсановқа тапсырды және ірі жобаның екінші бөлігінің жұмысына су шаруашылығы мамандарының міндетті түрде қатысатындығына сендірді. Митинг соңында Қазақ КСР-і Ғылым Академиясының академигі С.Б.Бәйішев алқызыл лентаны қиды. Міне, Жайық үстінен құбыр арқылы су тасымалдау құрылғысы осылайша іске қосылды.

* * *

Әрине, барлық құрылыс бірдей әлгіндей қарқынмен, көпшіліктің тегіс қолдауымен жүрді деу әбестік болар. Дегенмен, қаланың архитектуралық бет-бейнесін қалыптастыратын маңызды объектілер жобалау кезеңінен бастап қадағалаушы органдар тарапынан қатаң бақылауға алынатын. Олардың кейбірі туралы сол кезеңде Орал қаласының бас архитекторы қызметін атқарған Евгений Абрамович Кизилев былай деп әңгімелейді.

- Құрылғанына көп уақыт бола қоймаған "Западэлеватормельстрой" тресі (В.А.Пехерт) 1976 жылдан бастап жаңа озық әдістер бойынша тұрғын үй салуды қолға алды. Республикалық Мемқұрылыс мұны қолдап, жергілікті машина жасау кәсіпорындары жаздың аяғына дейін барлық құрылысқа керекті құралдар жиынтығын әзірлеп шықты. "Уральскгорсельпроект" институты 48 пәтерлі он екі қабатты тұрғын үйдің жобасын жасады. Ол қазіргі Щурихин көшесінде тұрғызылады деп шешілді.

Сол жылдың 24 қыркүйегінде он екі қабатты алғашқы алып үй бой көтерді. Арада дәл бір жыл өткенде екіншісі, одан соң үшінші, төртінші үйлер де сап түзеді. Бұл төрт үйдің құрылысы Дзержинский атындағы көшенің сәнін кіргізді. Айта кететін бір жай, ол кезде Оралдағы тұрғындар саны екі жүз мыңға да жетпейтін, ал, құйма әдіспен салынған үйлер КСРО бойынша тек Алматы мен Кишиневта ғана бар еді!

Қаланың көркі өзге де құрылыстармен сәндене түсті. Мысалы, Гвардия көшесінің батысын тұйықтайтын он екі қабатты 96 пәтерлік “Үш жапырақ” (“Трилистник”) аталып кеткен үйді “Омега” зауыты, Есенжанов көшесінің бойындағы тоғыз қабатты үйлерді “Уральскводстрой” тресі салып шықты.

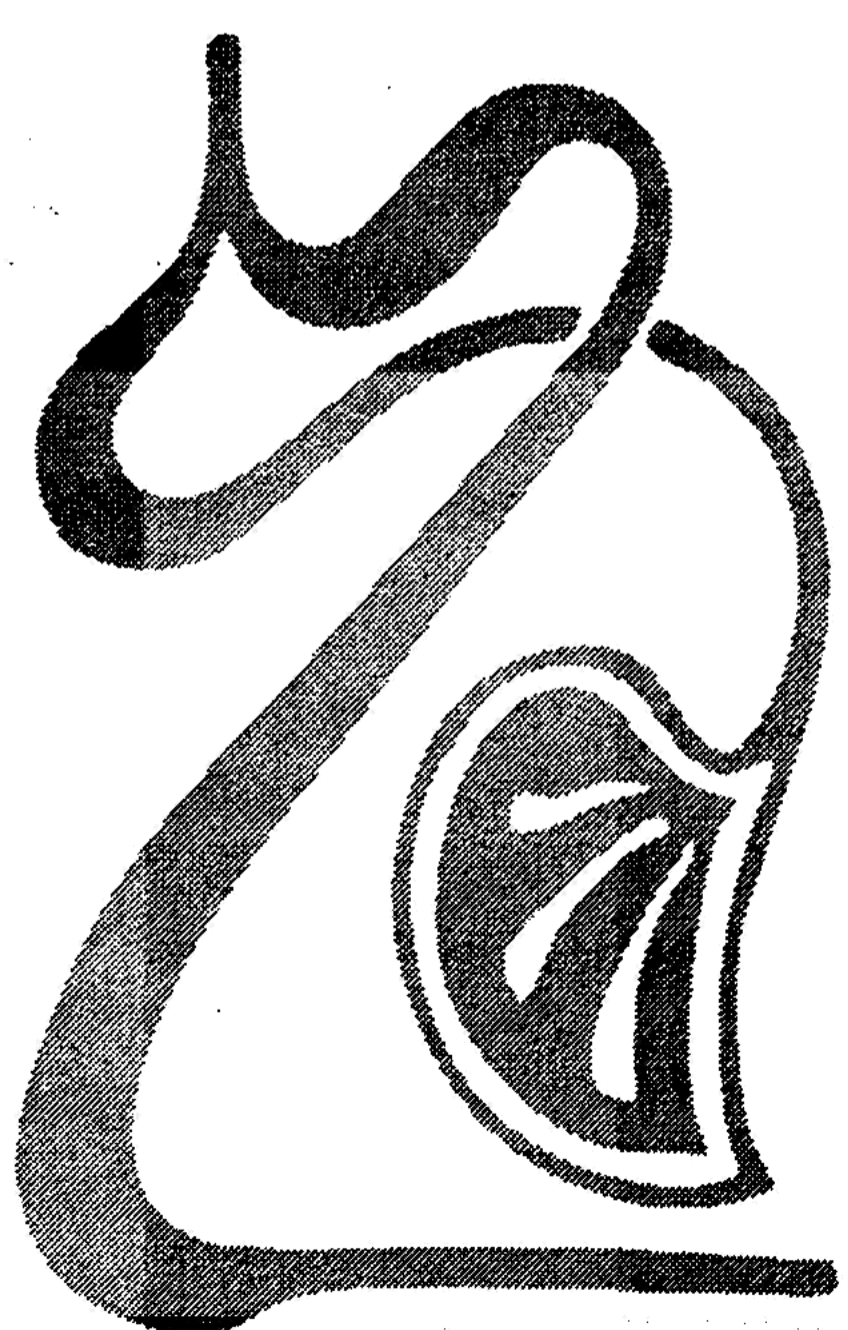
Қазақстан архитекторлар Одағының 1981 жылы Оралда өткен пленумында Орал қаласының бет-бейнесі өзгергендігі, яғни, облыс орталығында тұрғызылған үш тоғыз қабатты үй, “Үшжапырақ” және қаланың бас даңғылындағы он төрт қабатты үй құрылыстарының ерекше көз тартатындығы атап өтілді.

Ең сәтті де әдемі ансамбльдер ретінде Достық-Дружба даңғылы, 1905 жылғы Революция атындағы көше және Еуразия даңғылының қиылысындағы “Уральскпромстрой” (Т.К.Симонов) тресі салған 5,12,9 қабатты үйлер танылды.

1978 жылы бірінен соң бірі пайдалануға берілген тұрғын үйлер кешені аталмыш пленумда республиканың белді сәулетшілерінің пікірінше қаланың ең ұтымды үйлер кешендерінің бірегейі деп бағаланды.

1978
1979
1980
1981
1982

1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

ЗӘУЛІМ КӨККЕ ҰМТЫЛЫП...

Бұған дейінгі тарауларда біз облыс аумағы мен Орал қаласындағы соғыстан кейінгі жаңғыруды және құрылыс саласының одан әрі аяққа тұруын толық әңгімелеген едік. Ендігі сөз осы жұмыстарды кімдердің атқарғандығы туралы болмақшы. Біздің ойымызша, бұл жерде қаланың және ауыл-аймақтың гүлденуіне үлкен үлес қосқан “Уральскпромстрой” тресінің рөлін айтпауға болмайды. Сол себепті, алдымен осы трестің тыныс-тіршілігін сөз қылмақпыз.

...Достық даңғылының ең көрікті бөлігінде орналасқан 14 қабатты үйдің терезесінен оралдық сәулетшілер қиялынан туған облыс орталығының келбеті бар сән-салтанатымен жарқырай көрінеді. Осы заманғы зәулім үйлердің тамаша архитектуралық ансамблі жасыл желек, теп-тегіс асфальт, гүлзарлар, газондар, скверлермен астасып жатыр...

Қазақстанның байырғы қалаларының бірі, Ленин орденді Батыс Қазақстан облысының орталығы – Орал қаласының бүгінгі келбеті дәл осындай. Бұған 1958 жылы “Уральсксельстрой” құрылыс-монтаж басқармасының негізінде жеке-дара бас мердігерлік ұйым ретінде құрылған “Уральскпромстрой” тресінің де қатысы бар. Трестің алғашқы меңгерушісі В.Н.Селиванов деген азамат.

Ол уақытта облыс көлемінде тек қана төрт жүз адамы бар екі басқарма – СМУ-1 (СУ “Жилстрой”) мен СМУ-2 (СУ “Химмашстрой”) жұмыс істейтін-тұғын. Құрылыс-монтаж жұмыстарының көлемі 3,7 миллион сомнан әзер асып жығылатын. Трест негізінен қызыл кірпіштен бір қабатты үйлер тұрғызумен шұғылданды. Кейін күш-қуаты артқан сайын қаланың көп қабатты үйлерін салуға да белсенді араласа бастады.

50-жылдардың аяғынан бастап барлық жерде құрылыс өндірісін жаппай индустрияландыру қарқын алғаны белгілі. Соған сай, трест өзінің өнеркәсіп базасын кеңейтті: жаңа ҮҚК-ы, ағаш өңдеу, арматура цехтары, темірбетон бұйымдары зауыты, 150 машинаға есептелген автобаза, ГПТУ-78 оқу ғимараттары салынды. Қосалқы мердігерлік ұйымдар құрылды. Олардың алғашқысы – “Казсантехмонтаж” басқармасы.

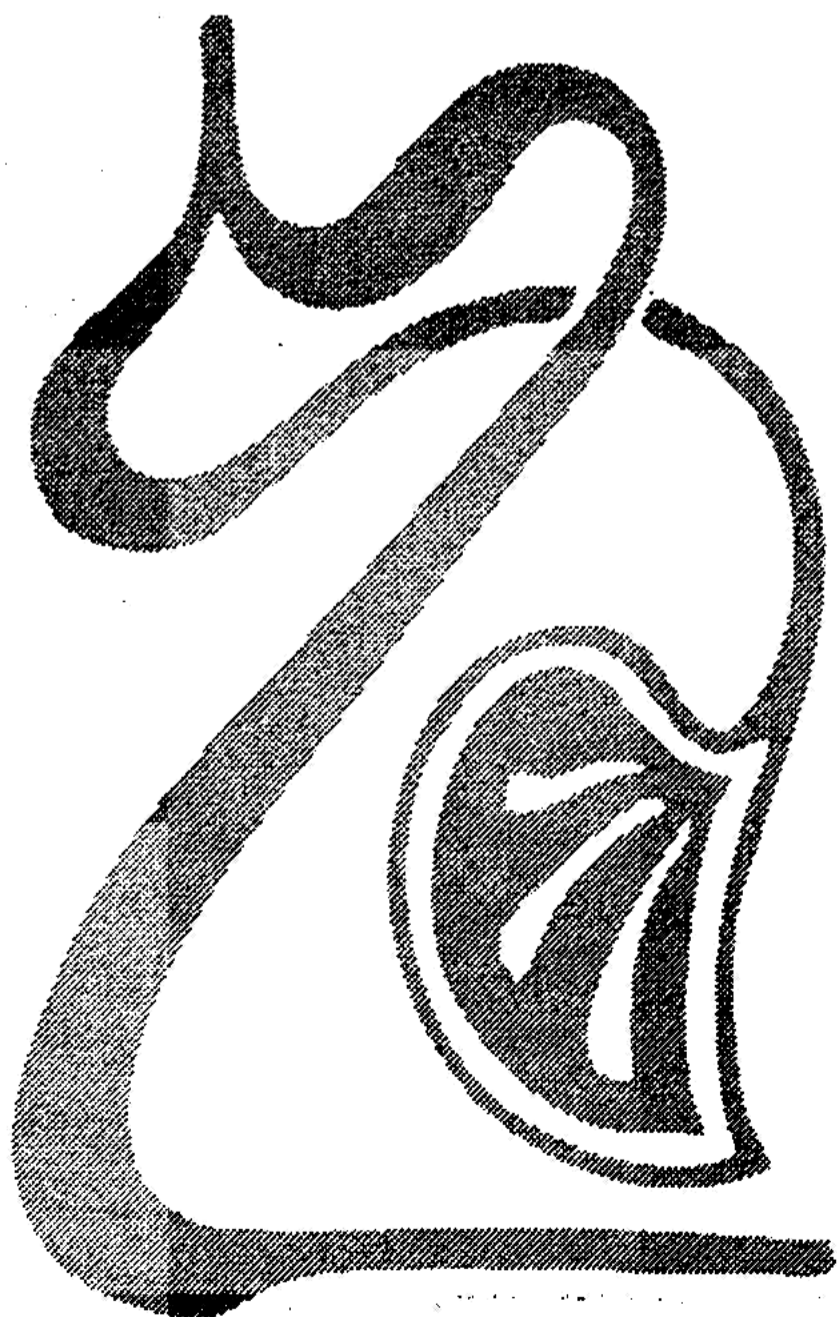
Треске он жыл бойы үздіксіз басшылық еткен А.Н.Рабинович қаланың өнеркәсіптік және азаматтық құрылысын дамытуға көп еңбек сіңірген жан. Амурдағы Комсомольск мен Уралдағы объектілерде еңбек еткен тәжірибелі маман трестің бүгінгі өнеркәсіп базасының іргесін қалап кетті. Мекеме 60-жылдардың басында құрылысына ат салысқан ірі объектілердің қатарында Ленин даңғылы бойындағы 64 пәтерлі үйдің құрылысы, қуатты ЖЭО, телеорталық және т.б. бар.

Трестің жанынан ашылған кәсіби-техникалық училище құрылысшы кадрларды даярлаудың ұстаханасына айналды. Ол 1956 жылы №30 құрылыс мектебі ретінде ірге бекітіп, сосын №78 құрылыс училищесі болып қайта құрылған екен. Училище өз тарихында 6000-нан аса білікті құрылысшы кадрларды тәрбиелеп шығарды. Түлектерінің ішінен: “Құрмет Белгісі” орденінің кавалері, III және II дәрежелі Еңбек Даңқы орденінің иегері, “Отделстрой” ҚБ-ы малярлар бригадасының бригадирі З.Л.Ним, Қазақ КСР-інің еңбек сіңірген тәлімгері Е.С.Струкова сияқты көптеген мамандарды мақтанышпен атауға болады.

Жылдар жылжыған сайын трестің қабырғасы қатып, бұғанасы беки түсті, жұмыс көлемі ұлғайып, құрылыс қарқыны жеделдеді. Облыс орталығында ірі өнеркәсіп объектілері - механикалық зауыттың ұстахана-пресс және иінді білік цехтары, ет комбинатының тоңазытқышы, нан зауыты, тігін және киіз басу фабрикалары, силикат кірпіш зауыты іске қосылды. “Қазақстан” кинотеатры мен “Ақжайық” қонақ үйін салып шыққан оралдық құрылысшылар қала көркіне өзіндік

қолтаңбаларын қалдырды.

Трест ұжымы үшін мерейлі дата - 1982 жылдың өзінде мұндағы құрылысшылар түрлі мақсаттағы 42 объектіні пайдалануға берді. Сол сияқты, "Тұрғын үй – 91" бағдарламасына білек түре кіріскен трест 78 мың шаршы метр пайдалы аумақты тұрғындар игілігіне жаратты. Бұл түсінікті тілмен айтқанда қалалықтарға 1500-ден аса пәтер мен 728 орындық жатақхана тиді деген сөз. Пайдалануға берілген объектілердің сапында - әмбебап дүкен, екі әкімшілік ғимарат пен әрқайсысы 280 орындық екі балабақша, 1176 оқушыға арналған мектеп, бірнеше мектептер жанынан алты жасарларға арналған қосымша ғимараттар, механикалық зауыттың спорт залы және т.б. бар.

АУЫЛ-ҚАЛА АЖАРЫН АШЫП...

Облыстың Орал, Ақсай сынды қалаларының жаңа көшелері, басқа да елді мекендер 1954 жылы құрылған “Уральсксельстрой” тресінің қатысуымен жаңа кейіпке енді. Трест басшылығы өнеркәсіп базасын және әрбір ауданда жылжымалы механикаландырылған колонналарды жасақтау мәселесіне ерекше мән берді. Әуелгіде мекеме өзіне әкімшілік ғимарат салып, Ақсай мен Переметныйдағы ЖБИ полигондары кеңейтілді.

1969 жылы трест Орал қаласында жылына қуаты 22 мың шаршы метр құрамалы темірбетон өндіруге жететін құрылыс материалдары комбинатының бірінші кезегін іске қосты. Кейін осы комбинаттың негізінде жылына 50 мың шаршы метр тұрғын үй салуға қабілетті ірі панельді үй құрылысы цехы шаңырақ көтерді. Онымен бір мезгілде қуаты жылына 100 мың текше метр керамзитті қиыршық тас өндіруге жететін зауыт іске қосылды.

Сондай-ақ, жылу құбырларын төсеу сапасын арттырып, жұмыс көлемін азайту үшін перлит пен тұрба оқшаулағыштарын даярлайтын қондырғы пайдалануға берілді. Жоғарыда айтылған жайттар және басқа да қолға алынған шаралар треске жұмыс көлемін 1966 жылғы 4 миллион сомнан 1975 жылы 19 миллион сомға дейін ұлғайтуға мүмкіндік берді.

Ә.Б.Сытдықов, А.И.Курченко, М.А.Серікбаев, Ш.М.Ізбасаров, П.А.Сперанский сияқты ұйымдастырушылық қабілеттері жоғары жылжымалы механикаландырылған колонналардың басшыларының, өз істеріне шын берілген ССК директоры Б.А.Нұрбаевтың, КСМК директоры А.Д.Кабановтың, УМС басшысы В.В.Становскийдің, бригадирлер М.Х.Атаниязов, Н.А.Скворцов, В.П.Авдеенков, К.С.Нажиев, Н.П.Чирков, Е.С.Берниязова, Н.П.Остапчуктардың өлшеусіз еңбектерінің арқасында трест түрлі салаларға қатысты көптеген объектілерді тез арада сапалы салып шықты. Олардың ішінен: диірмен зауытын (Желаев стансасы), құрама жем зауытын (Ақсай қ.), қасапхананы (Жәнібек ауылы), радиорелелік жүйені (Чапаев-Жымпиты) ерекше атауға болады. Трестің күшімен, сондай-ақ 34760 орындық 79 мектеп, 710 төсектік 14 аурухана, 3800 орындық 38 клуб, 3920 орындық 28 балабақша, 800 орындық 16 монша, 450 машинаға есептелген 8 МТМ, 6500 бас сиятын сиыр қоралары, 32000 басқа шақталған қашарлар, жалпы аумағы 2680000 шаршы метрді құрайтын тұрғын үй, ұзындығы 1430 шақырым болатын инженерлік желілер салынып, пайдалануға берілді.

1990 жылдан бері трест әлеуметтік жобалар бағдарламасын жүзеге асыру бағытындағы құрылыс-жұмыстарына үнемі қатысып келеді. А.М.Рахметов жетекшілік ететін “Жайықсельстрой” фирмасының білікті мамандары 2002 жылға дейінгі кезеңде қаладағы жұқпалы аурулар ауруханасын және қазақ драма театрын “өте жақсы” деген бағамен еуропалық стандарттарға сай салып бітірді. Бүгін таңда кәсіпорын Тасқала ауданындағы Мәдениет үйі мен Орда ауылындағы тарихи-мәдени кешенді қалпына келтіруге қатысты, Қарашығанақ кенішін дамыту жобасы бойынша түрлі құрылыс-монтаж шараларын атқаруда.

1954 жылдан бастап әр кезеңде “Уральсксельстрой” тресіне жетекшілік еткен азаматтардың қатарында И.П.Здесев, А.М.Рахметов, Ә.Б.Сытдықов, Б.В.Мозговой, В.В.Куркин сияқты мықты мамандар бар.

Жалпы, ауыл құрылысына Белоруссиядан келген және жергілікті оқу орындарының студенттерінен жасақталған құрылыс отрядтарының үлкен көмек көрсеткенін тағы да бір атап өткен жөн. Олар жалпы саны 1800 объектіні тұрғызып, ел ықыласына бөленді.

ДАЛА ТӨСІНЕ ЖОЛ САЛЫП

Бұдан бұрын да айтылғандай, 50 жылдардың басындағы Орал өңірінің ең басты қиындығы – жолсыздық еді. Бірақ, экономиканың нығаюына орай біртіндеп жол қатынасы дами бастады. Осынау қиын да қызықты процестің қалай жүргені жайлы еңбек ардагері, “Орал жолдары” АҚ өндірістік-жоспарлау бөлімінің бастығы Вячеслав Христианович Дерр былайша еске алады:

- 1955 жылы республикалық маңызы бар жолдардың ұзындығы 1776 шақырымды құрап, оны жөндеп-күтуге қарамағында жеті жол пайдалану учаскесі бар облыстық шосселік жолдар басқармасы жұмылдырылып, барлық жұмыстар республикалық бюджеттен қаржыландырылған болатын.

1958 жылы Қазақ КСР-і Жоғарғы Кеңесінің “Республикадағы барлық ұйымдардың автожолдар құрылысына және оны жөндеуге қатысуы туралы” Жарлығы қабылдануына сай елдегі әрбір адам мен механизм жылына 4 күн жол жөндеу жұмыстарына қатысуға міндетті деп бекітілді.

Республикалық дәрежедегі автожолдарды күтіп-баптау мен жөндеу шараларының қарқынын күшейтуге бағытталған кезекті қадам 1965 жылы жасалып, облыстарда жол басқармалары құрылды. Орал облысында №43 жол басқармасы дүниеге келді. Сол уақытта жеті ауданда ашылған жол пайдалану және жол салу учаскелерінің еншісіне облыстық және жергілікті маңыздағы жолдар тиді. Бұл жұмыстар негізінен “Жарлық” бойынша жиналған қаржы есебінен жүргізілді. 1954 жылы Оралдан Ақтөбе облысының шекарасына дейін қара табанды автожолдың құрылысы басталып, жолдың өн бойында көпірлер салынды. Ұзындығы 271 шақырым болатын бұл жол 1967 жылы пайдалануға берілді.

1971 жылы құрамына бірнеше жол басқармаларын біріктірген №9 жол-көпір салу тресінің құрылуы облыстағы жол шаруашылығының дамуына ерекше серпін әкелді. Біраз жыл бедерінде трест атқарған шаруалардың нәтижесі көңіл аудартады. 2001 жылдың 1 қаңтарындағы мәлімет бойынша облыс көлеміндегі автожолдар желісінің жалпы ұзындығы 5353 шақырым құрап отыр. Соның ішіндегі республикалық маңыздағы жолдардың ұзындығы – 1128 шақырым.

Осы жылдар ішінде ұзындығы 5070 погонды метр болатын 86 тұрақты көпір, ұзындығы 21237 погонды метрден асатын 1442 дана су өткізу тұрбалары төселді, 315 шақырым асфальт-бетон табанды жол, 1569 шақырым қара табанды жол, 2681 шақырым қиыршық тас төселген жол салынды. 150 ұжымшар-кеңшарлардың орталықтарының 132-сі аудан орталықтарымен қатқыл табанды жол арқылы байланыстырылды. 16 аудан орталығының 9-ы облыс орталығымен қара табанды жол арқылы қатысуға мүмкіндік алды.

Облыстағы ерекше маңызды жол құрылыстарының ішінен мына объектілерге тоқтала кетуге болады. 1962 жылы Жайық өзені үстінен өтетін тұрақты көпір және Шаған өзенінен өтуге мүмкіндік беретін көпірі бар плотина іске қосылды. Бұған дейін жыл сайын аталмыш өзендерде ағаш көпірлер салынып келген-тұғын. Су деңгейі көтерілген шақта Шағанға понтон көпір қойылып, Жайықта паром тасымалы басталатын. Кейінірек, Шаған өзені үстінен тағы да екі тұрақты көпір тартылды: бірі - плотина аумағында, екіншісі - теміржол көпірі маңында.

Сексенінші жылдары №9 жол-көпір салу тресі әуежайдың бүгінгі ұшу алаңын, Батурин көшесі мен Ленин (қазіргі Достық) даңғылының қиылысындағы өндірістік зертхана ғимаратын, 25 мың текше метр өнім шығаратын темір-бетон конструкциялары зауытын іске қосты, Желаев стансасында жол-құрылыс материалдары комбинатын салып шықты. Комбинат 1980-91 жылдар аралығында жылына 200 мың тоннаға жуық асфальт-бетон, 15 мың тоннаға жуық битум өндіріп отырды.

1975-1982 жылдар бедерінде Орал қаласына кіре-беріс, транзиттік айналма